

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANA BİLİM DALI

ÖZEL EĞİTİME GEREKSİNİMİ OLAN BİREYLERİN ÖZEL EĞİTİME
GEREKSİNİMİ OLMAYAN KARDEŞLERİNİN UMUTSUZLUK
DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP ŞİMŞEK

DANIŞMAN:
YRD. DOÇ.DR. HASAN AVCIOĞLU

BOLU-2007

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Zeynep ŞİMŞEK'e ait "Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kardeşe Sahip Özel eğitime Gereksinimi Olmayan Bireylerin Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi" adlı çalışma jürimiz tarafından Zihinsel Engellilerin Eğitimi Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir. 06/11/2007

Üye (Tez Danışmanı): Yrd. Doç. Dr. Hasan AVCIOĞLU

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet YIKMIŞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Yusuf CERİT

Prof. Dr. Uğur ESER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ABSTRACT

Determining The Levels Of Hopelessness In The Normal Siblings Of Individuals Who Need Special Education

Zeynep ŞİMŞEK

M.A: Thesis

Special Education Department

Thesis Advisor: Yrd. Doç. Dr. Hasan AVCIOĞLU

August-2007, 88 pages

This research aims to determine the levels of hopelessness in the normal siblings of individuals who are in need of special education.

The research was undertaken in Zonguldak provincial center during the 2006-2007 educational school year with a sample of 119 normal siblings of individuals who need special education who attend the 4 private and government special education institution which provide training, education and rehabilitation services in Zonguldak. In the research, the hopelessness levels of the siblings who do not need special education was obtained using Beck Hopelessness Scale and the information regarding the various personal characteristics of the siblings was acquired with the help of 'Personal Information Form' which was developed by the researcher. The research design was geared to determine the factors which affect the hopelessness levels in the normal siblings of individuals with special education needs. *t*-test which is a sub technique of SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) was used in the analysis of the data derived from the study.

According to the findings obtained in the study, there was no meaningful statistical difference between the hopelessness levels of normal siblings of individuals with special educational needs regarding the gender and birth order of the normal sibling and the gender and the level of disorder in the siblings with special needs. According

to the findings, bivariate comparisons of the points were done which were obtained from the sub dimensions of hopelessness scale (expectations about the future, loss of motivation and feelings about the future) of the normal siblings of the individuals with special education needs and the analysis among these comparisons indicated a statistically meaningful difference.

The findings were discussed and the implications regarding the applications and practice and ideas for future studies were also provided.

Key Words: Individuals with special education needs, Normal Siblings, Hopelessness

ÖZET

ÖZEL EĞİTİME GEREKSİNİMİ OLAN BİREYLERİN ÖZEL EĞİTİME GEREKSİNİMİ OLMAYAN KARDEŞLERİNİN UMUTSUZLUK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Zeynep ŞİMŞEK

Yüksek Lisans Tezi

Özel Eğitim Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hasan AVCIOĞLU

Ağustos-2007, 88 sayfa

Bu araştırma özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırma grubu, Zonguldak il merkezinde 2006 – 2007 eğitim öğretim yılında zihinsel ve işitme yetersizliği olan bireylere eğitim-öğretim ve rehabilitasyon hizmeti veren toplam 4 özel ve resmi özel eğitim kurumuna devam eden, özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan 119 kardeşinden oluşmaktadır. Araştırmada özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin umutsuzluk düzeyi “Beck Umutsuzluk Ölçeği (Beck Hopelessness Scale)” ile kardeşlerin çeşitli kişisel niteliklerine ilişkin bilgiler ise araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” ile elde edilmiştir. Araştırma deseni özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan bireylerin umutsuzluk düzeylerine hangi etmenlerin etki ettiğini belirlemeye yöneliktir. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı’nın (SPSS) alt tekniklerinden olan “t-testi” tekniği kullanılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin cinsiyetlerinin, büyük ya da küçük olma durumlarının, özel eğitime gereksinimi olan kardeşin cinsiyetinin, yetersizlik türünün

ve ölçeğin alt boyutları arasında yapılan istatistiksel analiz sonucunda umutsuzluk düzeylerine ilişkin anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Anahtar Sözcükler: Özel Eğitime Gereksinim Olan Birey, Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşler, Umutsuzluk

Anneme ve Babama

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmaya katılan tüm özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan bireylere katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Çalışmanın her aşamasında desteğini esirgemeyen ve en zor zamanlarda bile motivasyonumu arttıran danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hasan AVCIOĞLU'na, en önemlisi her zaman her şekilde benden sevgilerini, desteklerini, anlayışlarını esirgemeyen aileme ve son olarak sevgili arkadaşlarım Deniz'e ve Doğanay'a her zaman yanımda oldukları için sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ONAY

ABSTRACTiii

ÖZETv

TEŞEKKÜR.....viii

İÇİNDEKİLER.....ix

TABLOLAR LİSTESİ.....xiii

ÇİZELGELER LİSTESİ.....xv

BÖLÜM I

GİRİŞ1

1.1. Problem1

1.2. Amaçlar4

1.3. Önem5

1.4. Sayıtlılar7

1.5. Sınırlılıklar7

1.6. Tanımlar8

BÖLÜM II

KURAMSAL TEMELLER VE İLGİLİ LİTERATÜR	9
2.1. Konu İle İlgili Kuramsal Açıklamalar	9
2.1.1. Umutsuzluk	9
2.1.2. Kardeşler Arası İlişkiler	11
2.1.3. Kardeş İlişkilerinin Niteliğini Etkileyen Faktörler	13
2.1.4. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kardeşe Sahip Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Çocuklarda Kardeşler Arası İlişkiler	17
2.1.5. Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kardeşlerine Yönelik Tutumları	19
2.1.6. Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kardeşlerine Yönelik Tepkileri	20
2.2. Konu İle İlgili Araştırmalar.....	26
2.2.1. Konu İle İlgili Yurtiçinde Yapılan Çalışmalar.....	26
2.2.2. Konu İle İlgili Yurtdışında Yapılan Çalışmalar.....	31

BÖLÜM III

YÖNTEM	36
3.1. Araştırma Modeli.....	36
3.2. Araştırma Grubu.....	36
3.3. Verilerin Toplanması.....	38
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu	38
3.3.2. Beck Umutsuzluk Ölçeği (B.U.Ö.)	39
3.4. Verilerin İstatistiksel Analizi	41

BÖLÜM IV

BULGULAR	43
4.1. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerin Kız ve Erkek Kardeş Olma Durumlarına İlişkin Sayısal Bilgileri, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları ve “t-testi” Sonuçları.....	44
4.2. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kız Kardeşlerinin Özel Gereksinimli Kardeşlerinden Büyük Ya Da Küçük Olma Durumuna İlişkin Sayısal Bilgileri, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları Ve “T-Testi” Sonuçları.....	45
4.3. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Erkek Kardeşlerinin Özel Gereksinimli Kardeşlerinden Büyük Ya Da Küçük Olma Durumuna İlişkin Sayısal Bilgileri, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları Ve “T-Testi” Sonuçları.....	46
4.4. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Erkek Kardeşlerinin Özel Gereksinimli Kardeşlerinin Cinsiyetlerinin Umutsuzluk Duygu Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları Ve “T-Testi” Sonuçları.....	48
4.5. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerinin Özel Gereksinimli Kardeşlerinin Engel Türünün Durumunun Umutsuzluk Düzeyine Etkisine İlişkin Sayısal Bilgiler, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapma Ve “T-Testi” Sonuçları.....	49

4.6. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerinin Umutsuzluk Ölçeği Alt Boyutlarına Göre Karşılaştırmalı Olarak Düzenlenmiş Olan Umutsuzluk Düzeyine Etkisine İlişkin Sayısal Değerler, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapma Ve “T-Testi” Sonuçları.....	51
---	----

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE SONUÇLAR	53
----------------------------	----

BÖLÜM VI

ÖNERİLER.....	60
---------------	----

6.1. İleride Yapılacak Çalışmalara Yönelik Öneriler	60
---	----

6.2. İlerde Yapılacak Uygulamalara Yönelik Öneriler	62
---	----

KAYNAKÇA	64
-----------------------	-----------

EKLER	72
--------------------	-----------

Ek - 1 Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ)	72
---	----

Ek – 2 Kişisel Bilgi Formu	74
----------------------------------	----

ÖZGEÇMİŞ.....	76
----------------------	-----------

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo I. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerin Kız Ve Erkek Kardeş Olma Durumlarına İlişkin Sayısal Bilgileri, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları Ve “T-Testi” Sonuçları44

Tablo II. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kız Kardeşlerinin Özel Gereksinimli Kardeşlerinden Büyük Ya Da Küçük Olma Durumuna İlişkin Sayısal Bilgileri, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları Ve “T-Testi” Sonuçları45

Tablo III. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Erkek Kardeşlerinin Özel Gereksinimli Kardeşlerinden Büyük Ya Da Küçük Olma Durumuna İlişkin Sayısal Bilgileri, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları Ve “T-Testi” Sonuçları46

Tablo IV. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Erkek Kardeşlerinin Özel Gereksinimli Kardeşlerinin Cinsiyetlerinin Umutsuzluk Duygu Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları Ve “T-Testi” Sonuçları48

Tablo V. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerinin Özel Gereksinimli Kardeşlerinin Engel Türünün Durumunun Umutsuzluk Düzeyine Etkisine İlişkin Sayısal Bilgiler, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapma Ve “T-Testi” Sonuçları49

Tablo VI. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerinin Umutsuzluk Ölçeği Alt Boyutlarına Göre Karşılaştırmalı Olarak Düzenlenmiş Olan Umutsuzluk Düzeyine Etkisine İlişkin Sayısal Değerler, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapma Ve “T-Testi” Sonuçları	51
--	----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Araştırma Grubuna Ait Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı	37
--	----

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem

Toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen ailenin insan yaşamında vazgeçilmez bir önemi vardır (Nazlı, 2001). Aile, birinci derecede bir sosyal gruptur. Anne, baba ve çocuklar bu birinci derecedeki sosyal grup içinde yaşamlarını sürdürürler (Öz, 1997). Anne baba olmak evli çiftlerin hayatlarında en önemli dönüm noktalarından biridir. Tüm anne baba adayları sağlıklı bir bebeğe sahip olmak ister. Ailenin çocuğun doğumu ile başlayan ilişkileri yaşam boyu devam eder (Sucuoğlu, 1991). Çocuk ailenin yaşamında yeni bir dönüm noktası oluşturarak aile üyelerine yeni roller yükler (Kutlu, 1998).

Normal özelliklere sahip bir çocuk beklerken ve gelecekle ilgili bütün umut, beklenti ve planlarını da bunun üzerine kurarken farklı özelliklere ve bu nedenle de özel eğitime ihtiyacı olan bir çocuğun doğması ile aile düzeninde köklü bir değişiklik meydana gelir. Ailedeki bu değişiklikler, yani eve yeni bir çocuğun gelmesinin yarattığı sevinç, bu çocuğun özel eğitime gereksinimi olduğunun öğrenilmesi ile yerini yoğun bir duygusal karışıklığa bırakır (Kutlu, 1998). Özel eğitime gereksinimi olan bir çocuklarının olduğunu öğrenen anne baba öncelikle şok, inkâr, suçluluk duygusu, kızgınlık, depresyon, kabul, uyum gibi duygular yaşarlar. Her aile bu aşamaları yaşamaktadır. Ancak bu duyguları yaşama süreci ve şiddeti aileden aileye farklılık göstermektedir.

Aileye çocuk açısından baktığımızda bu kurumun, çocukların yaşamlarında çok önemli olduğu görülür (Öz, 1997). Aileye yeni bir bebeğin katılması ailedeki diğer çocuklar için çok önemli bir olaydır (Stoneman, 2001). Anne babalar bu duyguları

yaşarken ailenin diğer fertleri olan özel eğitime ihtiyacı olmayan çocuklar da özel eğitime ihtiyacı olan kardeşe sahip olmaktan dolayı anne babaninkine benzer duygular yaşarlar. Özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar sadece aile bütünlüğü içerisinde bir parça olarak görülmeli ve algılanmalıdır. Aile içerisinde bir bireyi etkileyen durumlar, aileyi de bir bütün olarak etkiler (Sarı, 2004).

Aile içindeki kardeşler birbirlerini etkilemekte ve birbirlerinin yaşamlarında önemli roller oynamaktadırlar. Kardeşler anne babadan sonra çocukların hayatında ilk çevrelerinin en temel üyeleri olarak önemli bir yere sahiptir. Kardeş ilişkisi, çocuklara kendileri ve başkaları hakkında birtakım şeyler öğrenmek için ilk önemli olanakları sağlayan çok özel bir ilişkidir (Atasoy, 2002). Kardeşler öncelikle birbirlerinin oyun arkadaşı olmakta, büyüdüklerinde ise birbirlerine karşı öğretmen, arkadaş, koruyucu, rakip ve model olma gibi yeni roller almaktadırlar. Aile içindeki kardeşlerden biri yetersizlikten etkilendiğinde, bu ilişkiler ve benimsenen roller değişebilmektedir. Ailede özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğun olması, ailedeki çocukların duygusal ve psiko-sosyal gelişimlerini etkileyen kardeş ilişkilerini de etkilemektedir (Varol, 2005).

Erken çocukluk döneminde kardeşler birbirleri için sürekli bir arkadaşlık kaynağı olup giderek daha önemli yaşantılar paylaşırlar. Okul çağına geldiklerinde aile dışındaki kişilerle ilişki kurmaya yönelirler ve bu ilişkilerde birbirlerinden öğrendikleri sosyal becerilerden yararlanırlar. Ergenlik döneminde arada sırada yaşadıkları çatışma ve rekabete karşılık, birbirlerinin sırdaşı ve danışmanı olurlar. Yetişkinlikte evden ayrıldıklarında da ilişkileri sürer ve yaşlılıkta, özellikle eşlerin ölümünden sonra, kardeşler arasındaki destek sistemi işlevini sürdürür (Pirimoğlu, 1996; Yavuzer, 2005).

Kardeş ilişkileri pek çok değişkenden etkilenebilmektedir (Yıldırım, 2005). Bu değişkenler kardeşlerin doğum sırası, cinsiyet, kardeşler arası yaş farkı ve cinsiyet farklılıkları olarak sıralanabilir. Yapılan araştırmalar kardeş davranışları üzerinde yaş farkı ve cinsiyet gibi değişkenlerin göreceli etkiler yarattığını belirtmektedir. Ancak kardeşlerden birinin özel eğitime gereksinimi olması kardeş ilişkilerinde ve yapısında doğrudan değişikliklere neden olmaktadır (Ahmetoğlu, 2004).

Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan çocukların bazıları böyle bir kardeşe yaşamının olumlu ve birleştirici yaşantılar geçirmelerine neden olduğunu belirtirken, bazıları ise özel eğitime gereksinimi olan çocuğa gösterilen ilgi nedeniyle kendilerinin ihmal edildiklerini bu nedenle içerleyip öfkelenediklerini belirtmişlerdir (Girli, 1995). Yetersizliği olan çocuklar ve kardeşleri arasındaki ilişkilerin ilişkideki sıcaklık ve olumluluk açısından normal gelişim gösteren kardeşlerin ilişkilerine benzeyip benzemediğini incelemek için bazı girişimlerde bulunulmuştur. Genelde araştırmacılar, kardeşlerin birinde herhangi bir yetersizlik olduğu hallerde diğer kardeşlerle olan ilişkilerin daha az sıcak ve olumlu olacağı hipotezine sahiptir. Fakat şaşırtıcı bir şekilde çoğu araştırma tam tersi bir durum sergilemektedir. Yetersizliği olan kardeşe sahip bireylerin kardeşleri ile olan ilişkileri ile özel eğitime gereksinimi olmayan bireylerin kardeşleri ile olan ilişkileri kıyaslandığında, özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip bireylerin ilişkilerinin daha olumlu olabildiği gözlenmiştir. Bu beklenmedik bulgular kardeş ilişkilerinin gözlemlenmesi, ailelerin raporları ve kardeşlerin raporlarından elde edilmiştir (Stoneman, 2001).

Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler, özel eğitime gereksinimi olan bir kardeşin varlığı ile aile içinde ve aile üyelerinin arasında en ihmal edilen, en mutsuz ve en duygusal bireyler olabilmektedir. Tüm ilgi, alaka özel eğitime gereksinimi olan kardeşe yöneltildiğinden dolayı özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin duygusal gereksinimleri göz ardı edilebilir ve ilgi, sevgi gibi gereksinimleri anne babanın da yaşadığı duygusal süreç gereği fark edilmeyebilir, önemsenmeyebilir. Anne babalar

özel eğitime gereksinimi olan çocuklarının sorunlarıyla ilgilendikleri için özel eğitime gereksinimi olmayan çocuklarının sadece fiziksel sağlıklarıyla ilgilenip, duygusal gelişimlerini ya da problemlerini ihmal edebilirler. Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeş bu dönemde yalnızlık, üzüntü ve anne babaya ulaşmama gibi duygular yaşayabilir, anne babanın bu dönemde özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşten beklentilerinin artması, anne babanın toleransının azalması, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşte birtakım davranış problemlerinin ortaya çıkmasının kaynağı olabilir. Tüm bunlara rağmen özel eğitime gereksinimi olmayan kardeş özel eğitime gereksinimi olan kardeşine karşı daha duyarlı davranabilir, empati kurabilir ve olumlu davranışlar sergileyebilir. Özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğun ailede yer alması birçok çatışma yaratabilir. Bu çatışmalar ise başta anne babaların ve sonra da diğer aile bireylerinin kaygı ve umutsuzluk duygusuyla karşı karşıya getirebilir (Kutlu, 1998).

Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan bireylerin umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi bu çalışmanın problemi oluşturmaktadır. Çalışmada özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan bireylerin umutsuzluk düzeyleri üzerinde; özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin cinsiyetleri, özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinin kendilerinden büyük ya da küçük olma durumu, özel eğitime gereksinimi olan kardeşin cinsiyeti, yetersizlik türü ve beck Umutsuzluk Ölçeğinin alt boyutlarına göre umutsuzluk düzeyinde farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

1.2. Amaç:

Bu araştırmanın amacı, özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinim duymayan kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerinin saptanması ve çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlenecektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin cinsiyetlerine göre umutsuzluk düzeyleri arasında bir fark var mıdır?
2. Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin, özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinden büyük ya da küçük olma durumlarına göre umutsuzluk düzeyleri arasında bir fark var mıdır?
3. Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin, özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinin cinsiyetlerinin durumuna göre umutsuzluk düzeyleri üzerinde etkisi var mıdır?
4. Özel eğitime gereksinimi olmayan bireylerin, özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinin zihinsel ve işitme yetersizlik türlerine göre umutsuzluk düzeyleri arasında bir fark mıdır?
5. Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin, umutsuzluk ölçeği alt boyutlarına göre umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

1.3. Önem:

Bugün toplumumuzda özellikle üzerinde durulması gereken ve güncelliğini koruyan sorunlardan birisi de “özel eğitime gereksinimi olan çocuklar” sorunudur (Kutlu, 1998). Özel eğitime gereksinimi olan çocuklar sorununu ele alırken aynı zamanda anne baba ve kardeşleri de bu soruna dâhil etmek gerekmektedir. Çocuk, özel eğitime gereksinimi olan bir çocuk olunca, onun bakımıyla gelecekte ilgilenecek olan kişilerin başında kardeşler gelir. Bu durum özel eğitime gereksinimi olan çocukların özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerine büyük sorumluluklar yüklemektedir. Özel eğitime gereksinimi olan bir kardeşe sahip olan bireyler, özel eğitime

gereksinimi olmayan kardeşe sahip bireylerden daha çok özveri, sabır ve sorumluluğa sahiptir. Bu nedenle özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip bireyler de gerektiğinde ilgi, yardım ve rehberliğe ihtiyaç duymaktadırlar.

Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip bireylerle ilgili literatür incelendiğinde, araştırmaların genellikle özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin kaygı, endişe ve depresyon düzeyleri ile ilgili bilimsel çalışmalar olduğu görülmektedir.

Araştırmada, özel eğitime gereksinimi olan çocukların, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerine göre [özel eğitime gereksinimi olan çocuğa kız ya da erkek kardeş olma, özel eğitime gereksinimi olan çocuğun kardeşlerinin umutsuzluk ölçeği alt boyutlarından (gelecekle ilgili umutsuzluk duyguları, motivasyon kaybı ve gelecekle ilgili olumsuz beklentileri) aldığı puanlar ve özel eğitime gereksinimi olan kardeşin cinsiyeti, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin, özel eğitime gereksinimi olan kardeşinden büyük ya da küçük olma durumu ve özel eğitime gereksinimi olan kardeşin yetersizlik türü vb.]] bazı etmenlerin etkisi incelenmiştir.

Bu çalışma sonucunda, özel eğitime gereksinimi olan çocukların, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin psikolojik durumlarının iyileştirilebilmesi için kardeşlerin birbirleriyle olan etkileşim, iletişim ve ilişkilerinin normal ya da normale en yakın hale getirilebilmesine olanak sağlayacak önerilerde bulunulmuş, destek hizmetlerin neler olabileceği konusunda fikirler sunulmuş ve bu konuda yapılacak araştırmalara kaynaklık edebilecek bulgular elde edilmiştir.

İnsan yaşamında önemli bir duygu olan umut ve umutsuzluk duyguları özel eğitime gereksinimi olan çocukların, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin yaşamları ve psikolojik duyguları üzerinde ne derece etkili olduğu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca özel eğitime gereksinimi olan bir kardeşe sahip

olmaktan kaynaklanan duygu, düşünce ve yaşantılarına ait somut veriler elde etmenin literatüre ve alanda yapılacak diğer çalışmalara kaynaklık etmesi amaçlanmıştır. Araştırma, tüm bu gerekçeler nedeniyle alana katkılarının olacağı düşüncesiyle planlanmış ve yapılmıştır.

1.4. Sayıtlar:

Bu çalışmada aşağıdaki varsayımlardan hareket edilmektedir:

- 1) Araştırmaya katılan bireyler veri toplama aracını samimi, içten ve gönüllü bir şekilde yanıtlamışlardır.
- 2) Beck Umutsuzluk Ölçeği ‘nin umutsuzluğu ölçtüğü varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar:

Bu araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

- 1) Kardeşlerin umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi “Beck Umutsuzluk Ölçeği” nin ölçtüğü nitelik ve özelliklerle sınırlıdır.
- 2) Araştırma 2006-2007 Eğitim Öğretim yılında Zonguldak il merkezinde bulunan Sevgibağı Eğitim Uygulama Okulu, Uzun Mehmet İşitme Engelliler İlköğretim Okulu, Türk Spastik Çocuklar Derneği Zonguldak Şubesi Rehabilitasyon Merkezi ile Özel Hayatbağı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi’ne devam eden öğrencilerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinden okuma yazma bilenler ile sınırlıdır.
- 3) Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin umutsuzluk düzeyine etki eden değişkenler, sadece “Kişisel Bilgi Formu” içinde yer alan değişkenler ile sınırlıdır.

4) Araştırma zihinsel ve işitme yetersizliği olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşleri ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar:

Özel eğitim gerektiren birey; çeşitli nedenlerle bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren bireyleri ifade eder (Özürlülerle İlgili Mevzuat, Madde:3-a).

Zihinsel yetersizliği olan birey: Zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan bireyi, ifade eder (Karen H. Harum, 2006).

İşitme yetersizliği olan birey: İşitme duyarlılığının kısmen veya tamamen yetersizliğinden dolayı konuşmayı edinmeme, dili kullanmada ve iletişimde güçlük nedeniyle bireyin eğitim performansının ve sosyal uyumunun olumsuz yönde etkilenme durumu olarak tanımlanmaktadır (573 sayılı K.H.K.).

Umutsuzluk: Umutsuzluk kavramı ile ilgili olarak birçok araştırmacı tanımlamalar yapmıştır. Kimi araştırmacılar umut kavramından yola çıkarak umutsuzluğu tanımlamıştır. Beck'e göre umutsuzluk kişinin gelecek ile ilgili olumsuz beklentileridir. Kutlu (1998)'ya göre umutsuzluk, bir amacı gerçekleştirmede sıfırdan az olan olumsuz beklentiler şeklinde tanımlanabilir.

BÖLÜM II

KURAMSAL TEMELLER VE İLGİLİ LİTERATÜR

Bu bölümde umutsuzluk, kardeş ilişkileri, kardeşler arası ilişkileri etkileyen faktörler, gelişim dönemlerine göre kardeşler arası ilişkiler, özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip, özel eğitime gereksinimi olmayan çocuklarda kardeşler arası ilişkiler, özel eğitime gereksinimi olmayan bireylerin özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerine yönelik tutumları, özel eğitime gereksinimi olmayan bireylerin özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerine yönelik tepkileri gibi konularda kuramsal açıklamalara ve özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin incelendiği araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. Konuyla İlgili Kuramsal Açıklamalar

2.1.1. Umutsuzluk

Birçok psikopatolojinin gelişiminde rol oynayan gelecekle ilgili tutumlardan biri de umutsuzluktur. Umutsuzluğun tarifini yapabilmek için öncelikle umut kavramına değinmek gerekmektedir. Umut kavramı, genellikle herhangi bir alandaki olumlu sayılabilecek beklentileri belirtmek amacı ile kullanılır (Akman, Korkut, 2002). Umudun karşıtı olan umutsuzluk, bir amacı gerçekleştirmede sıfırdan az olan olumsuz beklentiler şeklinde tanımlanır. Umutsuzluk ya da geleceğe olumsuz bakma, depresyonun genel özelliklerini belirlemesi nedeniyle önemli ve dikkat çekicidir. Beck'in bilişsel kuramına göre de umutsuzluk depresyonun temelidir (Kutlu, 1998).

Beck ve arkadaşları (1974)'te risk gruplarının ya da bireylerin umutsuzluk düzeylerini belirlemeye yönelmiş, “karamsarlığın ölçümü” adlı bir dizi çalışmadan sonra umutsuzluk derecesini objektif olarak sayılara dökerek belirlemek amacıyla bu derecede yaygın ve ciddi psikopatolojik bir belirti olan umutsuzluğu belirleyen “Beck Hopelessness Scale (Beck Umutsuzluk Ölçeği)” ni geliştirmişlerdir (Akt.: Kutlu, 1998).

Hiçbir aile özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğa sahip olacağını hayal etmez. Çocuk bir ailenin geleceğe dair umududur. Özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğun doğumu ve varlığı ailenin tüm bireylerinin hayatında değişikliğe, soruna yol açabilmektedir ve yeni bir yaşama uyum sağlamayı gerektirmektedir. Temelde ise umutların yitirilmesi, hayal kırıklığıdır. Anne baba olmak kadar hayatta kardeşlik de önemli bir yere sahiptir. Kardeşlik bir ömür boyu süren bir ilişki sistemidir. Kardeşler hayat boyu birbirleri için birçok rol üstlenirler. Birbirleri üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olduğu belirtilmektedir. Kardeşlerden birinin özel eğitime gereksinimi olması durumunda ise; diğer kardeşler bir takım psikolojik süreçten (kaygı, depresyon, endişe, vb.) geçmektedirler (Girli, 1995). Bu psikolojik süreçlerin anne babanın geçirdiği psikolojik süreçlerle paralellik göstereceği düşünülmektedir. Bunun yanında özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip bireylerin çeşitli duygusal süreçlerden geçtiği ve özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerine yönelik tutumlarının da çeşitlilik gösterdiği, umutsuzluğa kapıldıkları düşünülmektedir.

Özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğun doğuşu ailede büyük bir karmaşa ve aile hayatında zorluklar yaratır. Doğuştan özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğun teşhisinden doğan stres sebebiyle araştırmacılar ailelerde genellikle klinik depresyon, evlilikte zor bir dönem ya da boşanma yaşanması, sosyal destek eksikliği, günlük aile yaşamında bozukluk, zarar gören ya da problemli kardeşlik ilişkileri ve uyum sorunları ortaya çıktığını belirtmektedir. Özellikle özel eğitime gereksinimi olan çocukların kardeşleri genelde psikolojik, davranışsal ve somatik problemlerle karşı karşıya kalırlar (Brooke A. Benson, Alan M. Gross, Gloria Kellum, 1999). Seber ve

diğerlerinin çalışmasından yapılan derlemeye göre de umutsuzluğun, depresyonda temel etken olduğu, eşlik eden kavramların; değersizlik, çaresizlik, karamsarlık, eyleme geçememe, işlerini sürdürememe ve suçluluk duyguları olduğu vurgulanmıştır (Seber ve diğerleri, 1993).

Kardeşlik ilişkilerinin bir ömür boyu devam ettiği göz önünde bulundurulursa; bir kardeşin sağlığında, fonksiyonlarında çok önemli bir değişim ya da aileye özel eğitime gereksinimi olan bir bireyin katılmasının aileyi ve kardeşlik ilişkilerini etkilemesi normaldir. Özel eğitime gereksinimi olan çocuğun kardeşine yüklenen ek baskılar bazı araştırmacıların bu popülasyonu psikolojik ve davranışsal problemler geliştirme açısından “risk altında” olarak nitelendirmelerine yol açmıştır.(Brooke A. Benson, Alan M. Gross, Gloria Kellum, 1999).

2.1.2. Kardeşler Arası İlişkiler

Aile, çocuğun gelişiminde ve eğitiminde etkin rol oynayan ilk toplumsal kurumdur (Girli, 1995). Aile, yaşayan sosyal bir sistem olarak tanımlanır. Aile özel amaçlarını, yani fonksiyonlarını ve hedeflerini gerçekleştirebilmek için bir araya gelmiş, birbiri ile yakından ilişkili ve birbirlerine bağlı bireylerden kurulmuş olan küçük bir birimdir. Birbirleriyle olan ilişkileri o kadar güçlü bağlarla bağlıdır ki, birimin herhangi bir parçasındaki küçük bir değişiklik oluşturdıkları tüm sistemi derinden etkiler (Kılıçarslan, 2001). Aile yapısı, ailenin tekrarlanan davranış örüntüleri sonucunda oluşan, aile üyelerinin etkileşimini sağlayan, bu etkileşimle ilgili düzenlemeler koyan yerleşmiş davranış örüntüleridir. Aile sistemi işlevlerini, bireylerin oluşturduğu alt sistemlerle yerine getirir. Bu alt sistemlerin başta gelenlerinden biri de kardeş alt sistemidir (Atasoy, 2002).

Atasoy (2002)'un çalışmasından yapılan derlemeye göre Minuchin kardeş alt sistemi için “ocukların yaşıtl ilişkilerini yaşadıkları ilk sosyal laboratuardır. Bu ilişki içerisinde kardeşler birbirlerini destekler, suçlarını üstlerine alırlar, birbirleri ile rekabet ederler ve birçok şeyi öğrenirler” der.

Kardeşlik ilişkileri aile ortamında gelişir. Aileler birbirlerini karşılıklı etkileyen karmaşık ilişkilerden oluşurlar (Stoneman, 2001). Ailede kardeşler arası ilişkiler, yeni bir kardeşin doğumu ile başlar ve yalnızca bir kardeşin ölümü ile sona erer. Çocuklar arkadaşlarını seçtikleri gibi kardeşlerini seçemezler (Dunn, 1992). Dolayısı ile kardeşlik kazanılmış bir rol değil, ailede ebeveynler tarafından verilen bir roldür (Köse, 2003). Kardeşlik bağı, bir sevgi kaynağı gibi düşünülse de, kardeşler arasında önemli problemler söz konusudur. Kardeş grubu, istemsizce oluşturdukları rekabet nedeniyle bozulabilir (Yavuzer, 2005). Gelişimsel açıdan ele alındığında, kardeşler arası ilişkilerin yaşamın her döneminde farklı özelliklere ve rollere sahip olduğu görülmektedir (Ahmetoğlu, 2004).

Erken ocukluk döneminde kardeşlik ilişkileri diğer dönemlere oranla daha sık ve daha yoğundur. Kardeşler bu dönemde birbirleri ile sıklıkla etkileşimde bulunarak; yalnızca oyuncakları, giysileri, odayı ve ebeveynleri değil; önemli yaşantılarını da paylaşmaktadırlar (Pirimoğlu, 1996). Kardeşler bu dönemde birbirleri için sürekli bir arkadaşlık kaynağıdırlar. Kardeşler ilk akran ilişkisini aile içinde gerçekleştirirler. Bu özel akran ilişkisi sosyal gelişme için bir başlangıçtır. Çocuk, bu sosyal ilişki sayesinde daha sonra öğreneceklerinin temelini alır ve kişiliğini geliştirir. Cinsel kimlik, ahlaki, devimsel ve dil gelişimi alanlarındaki deneyimlerin hepsi bu sosyal etkileşimin kapsamında bulunmaktadır (Girli, 1995).

Kardeşler, ocukluk döneminde aile dışındaki bireylerle etkileşime girerek erken çocukluk döneminde aile içinde edindikleri becerileri kullanarak ilişkiler kurarlar.

Bu dönem, çocuklar yavaş yavaş aileden ayrılma sürecinin başladığı, sosyal ilişkilerin ve duygusal dünyanın yaşlılarla olan ilişkilere döndüğü bir dönemdir. Ergenlik uzakta olmamakla beraber, daha bağımsız olmak için adımlar atılmaya başlamıştır. Bu yaştaki çocuklar gruplara katılırlar, arkadaşları ile vakit geçirirler ve arkadaş edinmeye çalışırlar. Giderek artan bu bağımsızlık evde daha az vakit geçirmek, küçük kardeşle daha az oynamak demektir (Atasoy, 2002).

Ergenlik döneminde ergen bireyler ailelerinden ayrılmaya ve arkadaşlarıyla daha çok zaman geçirmeye başladıklarından kardeşleri ile aralarındaki duygusal bağa ihtiyaçları azalmaktadır. Bu dönemde ergenler akranları ve ebeveynlerine kardeşlerinden daha yakındırlar ve ergenliğe geçerken kardeşlerinden daha çok uzaklaşırlar (Papalia, Diane, Wenolkos, Feldman, 1998).

Yetişkinlikte kardeş ilişkileri farklı özellikler kazanır. Kardeşler birlikte yaşadıkları evden ayrılarak bağımsızlaşarak ve kendi yaşamlarını kurarlar; bu süreçte de birbirlerine destek ve cesaret sağlamaya devam ederler. Yaşlılıkta, çocuklar evden ayrıldığında ya da eşler öldüğünde kardeşler yine birbirlerine destek sağlamakta, bazı hallerde yaşamın ilk yıllarındaki gibi son yıllarında da beraber yaşamaktadırlar (Cicirelli, 1994).

2.1.3. Kardeş İlişkilerinin Niteliğini Etkileyen Faktörler:

Kardeşler arası ilişkiler incelenirken, çeşitli faktörler göz önünde tutularak, kardeş etkileşiminin bu faktörlere göre değişkenlik gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmaktadır (Pirimoğlu, 1996). Kardeşler arasındaki ilişkiyi ve ilişkinin niteliğini etkileyen etmenlerin neler olduğunu araştırmak üzere, bazı çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda (Kılıçarslan, 2001; Girli, 1995), kardeş ilişkilerinin doğum

sırası, yaş farkı, cinsiyet, çocuğun mizacı ve ebeveyn tutumları gibi faktörlerden etkilendiği gözlenmiştir (Yıldırım, 2005).

Çocuğun kardeşi ile ilişkisinin niteliğini etkileyen faktörlerden birisi doğum sırasıdır. Doğum sırasının etkileri kültürden kültüre farklılık gösterse de kardeş ilişkilerini etkilediği düşünülmektedir (Köse, 2003).

Howe (1990), doğum sırasının önemli kişilik farklılıklarına neden olmadığını belirtmekte; ancak büyük çocuğun küçük çocuklara model olmasının kardeşlik ilişkileri üzerinde doğum sırasının olumlu etkileri olabileceğini savunmaktadır.

Doğum sırası faktörünün kardeş ilişkilerindeki önemini araştıran Cicirelli (1982)'nin bir çalışmasında, ilkokul dönemindeki büyük kız kardeşlerin, küçük kardeşlerine basit bir kavramsal görevi öğretmede, büyük erkek kardeşlere veya kardeş olmayan kız çocuklarına oranla daha etkili olduğu belirlenmiştir. Büyük erkek kardeşlerin ise, aynı görevi kardeş olmayan çocuklara öğretmede daha etkili olduğu gözlenmiştir. Yine bu araştırmayı destekleyen başka bir çalışmada ise şu sonuçlara varılmıştır. Minnet, Vandell ve Santrock (1983) çocuğun doğum sırası, kardeşler arası yaş farkı, çocuğun cinsiyeti ve kardeşin cinsiyeti olmak üzere dört faktörün büyük çocuğun hareketleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmaya 7-8 yaşlarında 73 çocuk ve kardeşleri katılmıştır. Bir okulun boş bir sınıfında tüm kardeşler üç kez onar dakikalık gözlemlere alınıp bu uygulamalar videoya kaydedilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre çocuğun kardeşlik deneyimleri doğum sırası, cinsiyet, kardeşin cinsiyeti ve kardeşi ile arasındaki yaş farkından etkilenmediği sonucuna varmıştır (Akt: Köse, 2003).

Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip bireyler ile özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşe sahip bireylerin, kardeşler arası ilişkilerine yönelik yapılan başka bir çalışma ise McHale, Sloan ve Simeonson (1986)'nın yapmış olduğu çalışmadır. Çalışmada özel eğitime gereksinimi olan çocuktan daha küçük olan ve özel eğitime gereksinimi olmayan çocuklar, daha büyük olana kıyasla, kardeşlerini reddetme hissine daha eğilimli oldukları sonucu doğum sırası faktörünün kardeşler arası ilişkileri etkilediği sonucunu desteklemektedir.

Yine doğum sırası faktörünün kardeş ilişkilerine etkisi olduğu görüşünü destekleyen başka bir araştırma da ise şu sonuç elde edilmiştir: Özel eğitime gereksinimi olan çocuğa sahip ailelerde ise; büyük kız kardeşler, ev işleri ve özel eğitime gereksinimi olan çocuğun bakımıyla ilgili olarak erkek kardeşlerden daha fazla sorumluluk üstlenmektedirler. Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip kız kardeşler, özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinin bakımı konusunda aşırı sorumluluk aldıklarında, suçluluk ve öfke duyguları yaşamakta ve bu durum olumsuz davranışlarının artmasına neden olmaktadır. Ayrıca araştırmacılar özel eğitime gereksinimi olan çocukların özel eğitime gereksinimi olmayan kız kardeşlerinin daha çok uyum problemleriyle karşı karşıya olduklarını belirtmişlerdir. Ablalar ve özel eğitime gereksinimi olan çocukla aynı cinsiyete sahip olan diğer kardeşler, özel eğitime gereksinimi olan bir kardeşin varlığından daha çok olumsuz etkilenmektedirler (Akt.: Ahmetoğlu, 2001).

Kardeşlerin cinsiyet durumunun da kardeş ilişkilerinin niteliğini etkileyebilecek faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir (Pirimoğlu, 1996).

Kız ve erkek bireyler, erkek ve kız kardeşlerine farklı davranışlarda bulunmaktadır. Aynı zamanda biyo-sosyal değişkenlerin, çocukların yaşıt ilişkilerinde de oldukça etkili olduğu görülmüştür. Örneğin çocuklar aynı cinsiyetten olan yaşıtlarıyla etkileşimde bulunmayı daha çok tercih etmektedirler (Atasoy, 2002).

Kız- kıza bir kombinasyonda, erkek- kız ya da erkek erkek kombinasyonundan daha fazla kıskançlık görülmektedir. Yaşça büyük olan kız çocuk, örneğin; daha küçük olan erkek kardeşine göre kız kardeşine daha saldırgan olabilmekte, erkekler ise erkek kardeşleriyle kavga etme eğilimi göstermektedirler. Kardeşler arasındaki yaş farkının çok olduğu durumda, cinsiyet fark etmeksizin, daha sevgi dolu, samimi ve işbirliği yüksek bir ilişki görülmektedir (Yıldırım, 2005).

Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin cinsiyeti, özellikle doğum sırası ve ailenin sosyo- ekonomik durumu ile birlikte değerlendirildiğinde özel eğitime gereksinimi olan çocuğun tecrübelerinin merkezi olabileceği vurgulanmaktadır. Cinsiyet ve doğum sırası arasındaki etkileşimin, çocukların kişilik özelliklerinin ve aile içindeki rol ve sorumlulukların belirlenmesinde önemli olduğu görülmüştür. Çoğu ailede ilk doğan kız çocuklar; ilk doğan erkek çocuklar ya da sonradan doğan kız çocuklara göre, genellikle kardeşlerinin bakımından daha fazla sorumluluk yüklenmektedir (Ahmetoğlu, 2004).

Kardeşler arasındaki ilişkin niteliğini etkileyen bir diğer faktör de kardeşler arası yaş farkıdır. Ebeveynler yaşı daha büyük olan çocuktan küçük çocuk için iyi örnek olmasını bekleme eğilimindedirler ve böyle olmadığını gördüklerinde ise eleştirmektedirler. Küçük çocuktan ise, büyük olan çocuğu taklit etmesini ve ona uymasını beklemektedirler. Bu tarz ebeveyn beklentileri kardeşler arasında zayıf ilişkilere neden olmaktadır. Kardeş ilişkilerinin en iyi olduğu koşul kardeşler arası yaş farkının olmadığı durumlardır (Akt.: Atasoy, 2002).

Özel eğitime gereksinimi olan çocukla, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşi arasında çok yaş farkı olduğunda özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin duruma uyum sağlaması kolay olmaktadır. Kardeşler arasında ki yaş farkı yükseldikçe daha iyi uyum sağlanmaktadır. Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin, yetersizliği anlayacak yaşta olmaları veya yetersizlik hakkında bilgilenmiş ve kendilerini bu

sorunla baş edebilecek yeterlilikte görmeleri duruma daha iyi uyum sağlamalarını kolaylaştıracaktır (Girli,1995).

Ebeveynlerin tutumları ile kardeşlerin özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerini kabul düzeyleri arasında doğru bir orantı vardır. Özellikle annenin tutumunun kardeşlerin tutumları üzerinde etkili olduğunu destekleyen çalışmalara literatürde rastlanmaktadır.

Ebeveynlerin yaşadığı stres de, özel eğitime gereksinimi olan çocuğun özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşi için önemli bir etkidir. Özel eğitime gereksinimi olan çocuğun annesi stresi aşırı derecede yaşıyorsa veya özel eğitime gereksinimi olan çocuğun varlığı evlilik ilişkisini olumsuz yönde etkiliyorsa, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler davranış problemleri açısından yüksek risk altında bulunmaktadır. Bu nedenle, çeşitli problemler sergileyen çocuğun bu durumunun, özel eğitime gereksinimi olan çocuğun varlığının doğrudan etkilerinden çok, ebeveynlerin stresinden veya özel eğitime gereksinimi olan çocuğa yönelik tutumlarından kaynaklanması daha olasıdır (Frude, 1991).

Kardeş ilişkilerinin niteliğini etkileyen etmenlerin sonuncusu da özel eğitime gereksinimi olan kardeşin özellikleridir. Yani; özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin, özel eğitime gereksinimi olan kardeşleri ile ilişkilerini etkileyen ve uyum sürecini belirleyen bir diğer faktörde; özel eğitime gereksinimi olan kardeşin yaşı, cinsiyeti, yetersizlik türü ve derecesidir.

Ancak bu çalışmalarda da görüldüğü gibi farklı bulgular ortaya çıkmaktadır.. Lobato (1983)'nın yaptığı bir çalışmada Down Sendromlu, işitme yetersizliği olan, otistik, cystic fibrosis ve kanserli çocukların kardeşleriyle yaptığı çalışmalarda yetersizliğin türünün kardeşin psiko-sosyal uyumlarında farklılığa yol açmadığının bulunması ve

Gath (1973)'ın çalışmasında da zihinsel yetersizliği olan çocukların kardeşlerinin daha sıklıkla davranış problemleri gösterdiğinin bulunması gibi özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerin yetersizlik türünün kardeşlerin ilişkisi üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar vardır.

Tüm bu çalışmalar göz önüne alındığında yaş, cinsiyet, yetersizlik türü, doğum sırası gibi faktörlerin kardeşlik ilişkilerini etkilediği görülmektedir.

2.1.4. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kardeşe Sahip Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Çocuklarda Kardeşler Arası ilişkiler

Kardeş ilişkileri, çocuğun bütün gelişim sürecinde, normalde önemli bir noktayı içerirken, kardeşlerden birinin özel eğitime gereksiniminin olması halinde daha özel bir anlam taşımaktadır. Ancak çocuklardan birinin özel eğitime gereksinimi olduğunda kardeş ilişkisinin neden tamamıyla değişik olduğunu anlamak kolay değildir. Bu belki kardeşlerin kaygı yaşamaları nedeni ile belki de kardeşlerin birlikte daha çok zaman geçirmelerine ya da birbirlerine çok güvenmelerine bağlı olabilmektedir. Ancak birçok faktör ve her aile ortamının bireysel doğası göz önüne alındığında, kardeş ilişkilerinin kendine özgü ve tek olmasını açıklamak mümkün olabilir (Girli, 1995).

Özel eğitime gereksinimi olan bir erkek ya da kız kardeşe sahip olma, özel eğitime gereksinimi olmayan çocukların gelişimsel ve ruhsal süreçlerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip, özel eğitime gereksinimi olmayan çocuklarla yapılan araştırmalara bakıldığında, bu deneyimlerin çocukların sosyal ve duygusal yaşamlarına zarar verici olabileceği görülmektedir (McHale,Gamble, 1989). Ancak daha önce de belirtildiği gibi yapılan araştırmalar, özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip olmanın özel eğitime gereksinimi

olmayan kardeşler üzerinde hem olumlu (olgunluk, güven, şefkat, vb...) hem de olumsuz (dışlama, korumacı tavır, uyum problemleri, vb...) etkileri olduğunu göstermektedir (İçöz, 2001).

Fowle'a göre özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğun varlığı ile yalnızca kardeş ilişkileri etkilenmemektedir. Bunun yanında özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin bireysel işlevleri; yüksek derecede kaygı, ebeveynler ile çatışma, kişiler arası ilişkilerde düşük sosyalleşme ve yaşam amaçlarının kendilerini özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerine adama biçiminde uyarlanması ile kendini gösteren özelliklere bürünmektedir (Akt., Türkoğlu, 2001).

2.1.5. Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kardeşlerine Yönelik Tutumları:

İnsanların sahip olduğu en uzun süreli ilişki olan kardeşlik ilişkisi, bireylere yaşamın kritik aşamalarında fiziksel ve duygusal destek sağlar. Kardeşler birbirlerinin duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimlerinde önemli rol oynarlar. Sürekli etkileşimleri yoluyla kardeşler sosyal becerileri öğrenirler ve birbirleri için arkadaş, sırdaş, öğretmen, rakip, bakıcı, lider gibi yeni rol modelleri oluştururlar. Bu etkileşimler, daha sonraki öğrenme ve kişilik gelişimi için bir kaynak oluşturur (İçöz, 2001).

Tüm kardeşler karşılıklı etkileşim içindedirler. Eğer kardeşlerden biri, bir yetersizliğe sahipse, bu durumun diğer kardeşler üzerinde değişik etkileri olacaktır. Özellikle kaygı düzeyi ve yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumları da etkilenecektir (Şenel,1995). Kardeşler arası ilişkilerde yardım etme/ öğretme türü etkinliklerle, her iki kardeş için de anlamlı ve doyurucu olabilen etkinlikler arasında belirli bir denge varken; kardeşlerden birinin özel eğitime gereksinimi duymasıyla bu denge bozulabilmekte, özel eğitime gereksinimi olan kardeşle olan ilişkiler daha az doyum sağlayıcı ve daha çatışmalı olabilmektedir (Küçüker, 1998).

Ahmetoğlu (2004)'nın yaptığı çalışmada, en büyük kız kardeşlerin, en büyük erkek kardeşlere veya daha sonra doğmuş kız kardeşlere oranla yetersizliğe sahip kardeşin, bakım sorumluluğunu daha çok üstlenmeleri nedeniyle bu durumdan en olumsuz yönde etkilendiklerini göstermektedir.

Özel eğitime gereksinimi olmayan çocuğun özel eğitime gereksinimi olan kardeşine karşı tutumları, anne babanın özel eğitime gereksinimi olan kardeşe yönelik tutumlarına paralellik göstermektedir (Şenel, 1995).

Yapılan çalışmalara bakıldığında kardeş tutumları üzerinde anne baba tutumlarının, yetersizliğin, cinsiyetin ve doğum sırası gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir.

2.1.6. Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kardeşlerine Yönelik Tepkileri

Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler, özel eğitime gereksinimi olan kız ya da erkek kardeşlerinden ana- babaların yaşadıklarına benzer şekilde etkilenir, benzer duygusal aşamalar gösterirler (Girli,1995).

Kızgınlık : Hiçbir çocuk kardeşinin özel eğitime gereksinimi olmasını arzu etmez. Dolayısıyla kızgınlık duyguları çoğu kez böylesi bir gerçeğe karşı gösterilen doğal bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır (İçöz, 2001). Onat Zoylan (2005), özel eğitime gereksinimi olan bir kardeşe sahip olmanın bu duygunun nedenlerinden biri olabileceği belirtilmektedir. Diğer yandan, anne-babanın özel eğitime gereksinimi olan çocuğa daha fazla ilgi göstermesi, özel eğitime gereksinimi olan çocuk nedeniyle ailenin tatile çıkma, çeşitli etkinliklere katılma gibi yaşantılarının sınırlanması, kardeşlerde kızgınlık duygusuna neden olmaktadır. Bunun yanı sıra,

çocukların ileriki yaşlarda özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinin bakımlarından sorumlu olmaları, toplum içerisinde ve yaşlıları arasında özel eğitime gereksinimi olan bir kardeşe sahip olmanın getirebileceği bazı sosyal zorluklar kırgınlık duygularına neden olabilmektedir (İçöz, 2001). Kırgınlık duygusu farklı şekillerde ortaya çıkan bir duygudur ve her zaman kırgınlık duygusu suçluluk duygusuna dönüşür (Rodger, Totth, 2004).

Gücenme (içерleme): Gücenme, özel eğitime gereksinimi olan bir kardeşe sahip olmaktan dolayı duyulan kırgınlığın doğal bir yan ürünüdür. Gücenme, özel eğitime gereksinimi olan çocuğun, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşe göre ebeveynin daha fazla ilgisini istemesi, özel eğitime gereksinimi olan çocuğun özel ihtiyaçlarının aile üyelerinin bazı etkinlikler veya yolculuklara katılmalarına izin vermemesi, büyük ve özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin, çocuk bakıcısı durumuna düşmesi veya özel eğitime gereksinimi olan kardeşleri nedeniyle karşılaştıkları sosyal kısıtlamalarla daha da gelişmektedir (İçöz, 2001). İçerleme, kırgınlık duygusundan sonra özellikle geri planda kalınca geliştirilen bir tepkidir. Ebeveynlerin dikkat ve ilgisini çekmek için akademik veya davranışsal problemler çıkarma, yalan söyleme, beklenmeyen garip davranışlarda bulunma, kıskançlık sonucu ortaya çıkan davranış değişikliklerdir (Girli, 1995).

Kıskançlık : Kıskançlık heyecanı, kırgınlık sonucunda oluşan, insanlara yönelik bir içerleme tutumu olarak tanımlanabilir. Kıskançlık çocuğun sevdiği kişileri içerir. Kıskançlıkta birtakım karmaşık duygu ve dürtüler rol oynar (Yavuzer, 2005). İçerleme duygusundan sonra özellikle de özel eğitime gereksinimi olan kardeşe gösterilen aşırı ilgi sonucu, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin geri planda kalmasıyla kolaylıkla gelişebilen bir tepkidir (İçöz, 2001). Özel eğitime gereksinimi olmayan çocuk, aile içinde önemini kaybettiği inancını geliştirirse kıskançlık duyguları gelişebilir. Özel eğitime gereksinimi olan kız ya da erkek kardeş de bazen ailelerin ilgi ve sevgileri için rakip ya da yarışmacı olabilirler. Sık sık bu tür

kıskançlık duyguları özel eğitime gereksinimi olmayan çocuğun ailenin ilgisini kaybetmemek için tasarladığı farklı hareket, tutum ya da davranışlarla sonuçlanabilir. Örneğin, okulda / evde yalan söylemek, alışılmamış yaramazlıklar sergilemek şeklinde bu tepkilerini gösterebilir (Sarı, 2004).

Düşmanlık : Çoğu zaman kıskançlık davranışından, düşmanlık davranışlarına gelinmesi tamamıyla doğal bir tepkidir. Özel eğitime gereksinimi olmayan bireyler, özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerini, tüm problemlerin kaynağı olarak görürler. Bu nedenle, düşmanlık duygularıyla fiziksel saldırganlık, sözel sataşma ve alay etme gibi davranışlarla özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerine doğru yönelirler. Bazı durumlarda ise, düşmanlık, başkaldırı veya küstahlık gibi tepkiler doğrudan doğruya ebeveynlere karşı olmaktadır (İçöz, 2001).

Suçluluk : Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler sıklıkla suçluluk duygusu da sergileyebilirler. Ancak özel eğitime gereksinimi olmayan çocukların tepkileri ailelerin sahip olduğu suçluluk duygusundan farklıdır. Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler suçluluk duygularını, özel eğitime gereksinimi olan kız ya da erkek kardeşleri hakkındaki olumsuz duygularından dolayı sergilerler. Bazen de özel eğitime gereksinimi olmayan çocuklar kendilerinin de kardeşleri gibi özel eğitime gereksinimi olmadığından dolayı suçluluk duyabilmektedirler (Sarı, 2004). Yetersizliğe sebep olduğu konusunda suçluluk duymak, tedavide kardeşinin canı yandığında suçluluk duymak, kardeşine kırgınlık vs... gibi hoş olmayan duygular beslediği için suçluluk duymak kardeş gruplarında ortak olarak ifade edilen suçluluk duygularıdır (Rodger, Totth, 2004).

Keder : Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler; özel eğitime gereksinimi olan kardeşleri için sık sık üzüntü duyarlar. Onların bu üzüntüsü çoğunlukla ebeveynlerin üzüntüsünün bir yansımasıdır. Kardeşler, kendi yitirdikleri için değil, özel eğitime

gereksinimi olan kardeşlerinin birçok şeyden yoksun kalacağı için üzüntü duyarlar. Diğer yandan eğer özel eğitime gereksinimi olan çocuk ev dışında bir kurumda kalıyorsa, kardeşinin ebeveynleri tarafından aile dışında bırakıldığını düşünen özel eğitime gereksinimi olmayan kardeş, bu durumdan üzüntü duymaktadır (İçöz, 2001). Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerde, özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerini kaybettikleri gibi bir duygu oluşabilir ya da başkaları tarafından alaylı bir şekilde bakılabileceği gibi bir duygu geliştirerek de üzülebilirler (Sarı, 2004).

Korku : Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler korku duygusuyla da karşılaşır. Özel eğitime gereksinimi olmayan çocuğun yaşı, yaşayacağı korkunun türünü de etkilemektedir. Okul öncesi ve ilkokul düzeyindeki çocuklar genellikle, kendilerinin de bu duruma gelmesinden ve özel eğitime gereksinimi olan bir birey olmaktan korkmaktadırlar. Daha büyük çocuklar ise; sosyal hayatlarının kısıtlanmasından, karşı cinsten arkadaş bulamayacaklarından veya arkadaşlarının özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerini anlayıp kabul etmeyeceklerinden korkmaktadırlar. Lise ve daha üst sınıftakilerin korkuları ise; kendi çocuklarının da özel eğitime gereksinimi olacağını düşünmeleri ve ileride kardeşlerinin bakım sorumluluğunun tamamıyla kendilerine kalacağı yönündedir (İçöz, 2001).

Utanma ve Sıkıntı : Utanma ve sıkılma, özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerde görülebilen genel duygusal tepkiler olarak gözlenmektedir. Bir çocuk özel eğitime gereksinimi olan kız ya da erkek kardeşinin varlığından utanç duyabilir ve arkadaşlarının kendisini evde ziyaret etmesinden, özel eğitime gereksinimi olan kardeşiyle toplumda görünmekten kaçınabilir. Bu tür bir kaçınma derecesinin bir çocuğun kardeşinin yetersizliğinin derecesi ve yaşıyla da bağlantılı olarak geliştiği belirtilmektedir (Sarı, 2004).

Reddetme : Kardeşlerinin özel eğitime gereksinimi olma gerçeğini reddetmekte ve varlığına ilgi ve sevgi göstermemektedirler (Girli,1995). Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe ilgi ve sevgi göstermeme en belirgin reddetme tepkisi iken bazen de kardeşin özel eğitime gereksinimi olma durumunu reddedilmektedir (Onat Zoylan, 2005).

Uzlaşma : Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin bazen uzlaştırıcı duruma geçtikleri ve aile tartışmalarında arabuluculuk görevi üstlendikleri görülmektedir. Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeş, özel eğitime gereksinimi olan çocuğun aile ortamı içinde oluşturduğu olumsuz duygu ve düşünce kaynaklı duygusal patlamaları nötralize etme gibi sosyal bir rolü üstlendikleri dikkati çekmektedir (İçöz, 2001).

Kabul : Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin birçoğu, özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerine uyum sağlamakla birlikte, bu çocuklar, özel eğitime gereksinimi olmayan çocuklara göre bireysel farklılıklara, sağlıklı olma ve ailesel bağlara daha çok önem vermektedirler. Kabul aşamasında, çocuk özel eğitime gereksinimi olan kardeşi ile arkadaşça ilişkiye girebilmektedir (Girli, 1995).

Simeonsson ve Simeonsson (1981), çocukların özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerine uyum süreçlerinde beş değişkenin önemli olduğunu saptamakta ve bu değişkenleri; aile genişliği,(alenin geniş olması uyumu kolaylaştırıyor), kardeşlerin özel eğitime gereksinimi olan bireylere göre sırası (büyük kız kardeşin üzerine aldığı bakım sorumluluğu daha fazla),yetersizliğin ağırlık derecesi (yetersizliğin derecesi hafifse uyumu kolaylaştırıyor), yetersizliğin tipi(ne olduğu bilinen ve açıkça görülen yetersizliğe uyum sağlamak daha kolay), aile tutumları (olumlu tutumlar kardeşinde uyum sürecini olumlu yönde etkiliyor) olarak sıralamaktadır (Akt.:Atasoy, 2002).

Genel olarak araştırmacıların, özel eğitime gereksinimi olan çocukların özel eğitime gereksinimi olmayan ya da diğer kardeşleri üzerinde sahip oldukları etkiyi gözden kaçırdıkları ya da ikinci derecede önem verdikleri gözlenmiştir (Sarı, 2004). Özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğun olduğu ailede diğer aile bireylerine nazaran özel eğitime gereksinimi olan çocuğun kardeşleri hem literatürde hem de destek hizmetlerinde daha az araştırma konusu olmuştur (Rodger, Totth, 2004). Özel eğitime gereksinimi olan çocuğun ailede olumsuz duygulara ve psikolojik strese neden olduğuna yönelik genel inançlar vardır. Çünkü özel eğitime gereksinimi olan çocuklar erkek ve kız kardeşi de içine alan bütün aile üyelerinin yaşantıları üzerinde olumsuz yönde etkiden sorumlu tutulabilmektedir. Araştırmalar özel eğitime gereksinimi olan çocuğun özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşi üzerindeki etkisinin büyük oranda aile tutumuna ve özel eğitime gereksinimi olan çocuğa yönelik tepkilerine bağlı olduğunu rapor etmektedirler. Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler ailelerin tutumlarını taklit etmekte ve aileleri tarafından gösterilen tepkileri yansıtmaktadırlar. Özellikle babanın tepkisinin, yani babanın özel eğitime gereksinimi olan oğlunu ya da kızını kabul etmesinin ya da reddetmesinin, bütün ailenin tutumunu büyük ölçüde etkilediği belirtilmektedir (Sarı, 2004). Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler, özel eğitime gereksinimi olan bir kardeşe sahip olmaktan dolayı, kardeşinin durumu hakkında tam anlamıyla bilgi sahibi olmama, anne babanın ilgisinin özel eğitime gereksinimi olan kardeşe kayması, gelecekte özel eğitime gereksinimi olan kardeşin bakım sorumluluğunun kendisine kalması gibi nedenlerle umutsuzluğa kapılabilmektedir. Bu durumlar özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin gelecekte beklentilerini, motivasyonunu ve geleceğe bakış açılarını etkileyebilmektedir. Uzun süre bu konu ihmal edildikten sonra araştırmacılar kardeşler arasındaki ilişkileri anlamaya odaklanmışlardır (Stoneman, 2001).

Türkiye’de ki araştırmalara çoğu daha çok özel eğitime gereksinimi olan bireylerin anne babalarının umutsuzluk ya da tükenmişlik düzeyleri üzerine yoğunlaşmaktadır (Akıncı-Aydoğan 1999; Duygun 2001; Kutlu 1998). Ancak özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin yetersizliği olan bir kardeşe sahip olmaktan kaynaklı

umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir çalışma yapılmamıştır. Bu araştırmada, özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan bireylerin umutsuzluk düzeyleri çeşitli değişkenler açısından ele alınmış ve bu değişkenlerin umutsuzluk düzeyi üzerindeki etkisi incelenmiştir.

2.2. Konu İle İlgili Araştırmalar

2.2.1. Konu İle İlgili Yurtiçinde Yapılmış Araştırmalar

Ülkemizde konuyla ilgili yapılmış kapsamlı çalışma yoktur. Genellikle anne babanın umutsuzluk düzeylerini belirlemeye yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Ülkemizdeki kardeşlere yönelik yapılmış olan çalışmalar, daha çok kardeşlerin kaygı düzeyleri, özel eğitime gereksinimi olan bir kardeşe sahip olmaktan dolayı yaşadıkları psikolojik süreçler (kaygı, depresyon....) üzerinedir.

Şen Öker (1992) yılında yaptığı çalışmasında, işitme yetersizliği olan kardeşi olan çocukların psikolojik durumlarının incelenmesi isimli çalışmada, özel eğitime gereksinimi olan bir kardeşe sahip olmanın çocukların psikolojik durumlarına etki edip etmediği, anne babanın kaygı, stres düzeyi ile kardeşlerin psikolojik özellikleri arasında ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Araştırmanın deneklerini, yaşları 12–17 arasında olan işitme yetersizliği olan kardeşi bulunan 32 özel eğitime gereksinimi olmayan çocuk ile 40 anne baba oluşturmuş, Piers- Haris Çocuk Benlik Algısı Ölçeği, Kardeşlerin Stres Kaynaklarını Değerlendirme Ölçeği ve Anne Babalar İçin Stres Ve Kaygı Ölçeği Araçları kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, işitme yetersizliği olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin psikolojik özelliklerinin cinsiyet, eğitim düzeyi, işitme yetersizliği olan çocuğun

cinsiyeti, çocuğun yaşı (doğum sırası) gibi değişkenlere göre farklılaşmadığı ancak; anne babaların kaygı ve stres düzeyi ile kardeşlerin kaygı ve stres düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur. Anne babaların kaygı ve stres düzeyinin kardeşlerden daha fazla olduğu görülmüştür.

Girli (1995)'nin yaptığı bir çalışmada zihinsel yetersizliği olan çocukların kardeşlerinin, Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği (ATDP) ile ölçülen zihinsel yetersizliği olan kardeşlerini kabul düzeylerinin ve Aile Kaygı Düzeyi ve Psikolojik Durumlarını Anlama Ölçeği (QRS-SF) ile ölçülen kaygı düzeylerinin ve psikolojik durumlarının çeşitli etmenler karşısında farklılaşıp farklılaşmadığı,, kabul düzeyi ile kaygı düzeyi arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmada 8-18 yaş arasındaki kız ve erkek kardeşler ile deney grubu ve kontrol grubu olmak üzere iki gruba çalışılmıştır. Araştırma da şu sonuçlara varılmıştır.

1. Zihinsel yetersizliği olan kardeşe sahip çocukların ve özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşi olan çocukların ATDP ile ölçülen özel eğitime gereksinimi olan kişilere yönelik tutumlarının farklı olmadığı,
2. Zihinsel yetersizliği olan kardeşe sahip çocukların kardeşlerini kabul, kaygı düzeyleri ve psikolojik durumlarının cinsiyete göre farklılaştığı, kız kardeşlerin erkek kardeşlere göre kabul düzeylerinin daha yüksek, kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu,
3. Zihinsel yetersizliği olan kardeşe sahip çocukların ATDP ile ölçülen kardeşlerini kabul düzeyleri ve QRS-SF ile ölçülen kaygı düzeylerinin; eğitim düzeyi, özel eğitime gereksinimi olan kişiden büyük-küçük olma, yetersizliğinin derecesi, ikinci yetersizliğinin olup olmaması gibi değişkenlerle farklılaşmadığı,
4. Kontrol grubunu oluşturan özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşi olan çocukların ATDP ile ölçülen yetersizliklere yönelik tutumlarının, kabul düzeylerinin cinsiyet ve eğitim düzeylerine göre farklılaşmadığı,

5. Zihinsel yetersizliği olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan çocukların kabul düzeyleri ile kaygı düzeyleri arasında istatistiksel anlamda önemli bir ilişki olmadığı saptanmıştır.

Günayer-Şenel (1995), yetersizliğe sahip kardeşi olanlarla olmayanların yetersizliğe yönelik tutumları ve kaygı düzeyleri yönünden karşılaştırılması amacıyla yaptığı çalışmada; kardeşlerin kaygı düzeylerini belirlemek için Özürü ve Sürekli Bir Hastalığı Olan Bir Üyeye Sahip Ailelerin Kaygı ve Endişe Düzeyini Ölçme Aracı (Holroyd's Questionnaire on Resources and Stres) kullanılırken yetersizliğe sahip kişilere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla da Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği (Attitudes Towards Disabled Person) kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda yetersizliğe sahip kardeşi olanlarla, olmayanların kaygı düzeyleri ve yetersizliğe sahip kişilere yönelik tutumların karşılaştırılmasında t testi kullanılmış ve 05 anlamlılık düzeyi benimsenmiştir. Yetersizliğe sahip kardeşi olan grubun kaygı düzeyinin ortalaması özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlere sahip grubun ortalamasından anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur ($p<05$). Yetersizliğe sahip kardeşi olan grubun yetersizliği olan kişilere yönelik tutumları ile özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşe sahip olanların yetersizliği olan kişilere yönelik tutumları arasında ise anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p<05$).

İçöz (2001)'ün yaptığı araştırmada özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğa sahip aile bireylerinin (anne, baba ve kardeş) kaygı düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Anne kaygı düzeyinde özel eğitime gereksinimi olan çocuğun yaşının, cinsiyetinin, problem durumunun, doğum sırasının, kardeş sayısının, anne yaşının, anne öğrenim düzeyinin, ilk tıbbi tanı zamanının, tanı hakkında bilgilendirilme durumunun ve özel eğitime gereksinimi olan çocuğun eğitime başlama yaşının; babaların kaygı düzeyinde ise; özel eğitime gereksinimi olan çocuğun yaşının, cinsiyetinin, problem durumunun, doğum sırasının, kardeş sayısının, baba yaşının, baba öğrenim düzeyinin, baba mesleğinin, ilk tıbbi tanı zamanının, tanı hakkında bilgilendirilme durumunun ve özel eğitime gereksinimi

olan çocuğun eğitime başlama yaşının; özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin kaygı düzeyinde ise; özel eğitime gereksinimi olan çocuğun yaşının, cinsiyetinin, problem durumunun, doğum sırasının, kardeş sayısının, kardeş yaşının, cinsiyetinin ve doğum sırasının etkili olup olmadığı ve annenin, babanın ve özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin kaygı düzeylerinde bu değişkenlerin farklılık yaratıp yaratmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda; kardeşlerin kaygı düzeyinin özel eğitime gereksinimi olan çocuğun yaşının, problem durumunun ($p < 0.05$), kardeş yaşının ($p < 0.01$), alt boyutlardan alınan puanlarda farklılık yarattığı görülmüştür.

Türkoğlu (2001)'nin yaptığı çalışmada zihinsel yetersizliği olan çocukların anne-baba ve kardeşlerinin kaygı düzeylerine etki eden etmenler incelenmiştir. Anne- baba ve kardeşlerin durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri Spielberger (1975) tarafından geliştirilen Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri (DSKE) ile ölçülmüştür. Örneklemdeki tüm çocukların ebeveynlerine ve kardeşlerine Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri (DSKE) ve çocuk, aile ile ilgili bilgileri içeren bilgi formu verilmiştir. Araştırma deseni anne- baba ve kardeşlerin Durumluk ve Sürekli Kaygı Puanı ortalamalarına hangi etmenlerin etki ettiğini belirlemeye yöneliktir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, anne ve kardeşlerin durumluk kaygı puanları ortalamalarına oranla sürekli kaygı puanları ortalamalarının arttığı bulunmuştur. Kardeş sürekli kaygı puanı ortalaması ile cinsiyet arasındaki farkın önemli olduğu bulunmuştur.

Atasoy (2002), otistik kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan 9–16 yaşları arasındaki çocukların, otizme ilişkin bilgi düzeyleri ile otistik kardeşlerine yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, çocukların otizm tanısı almış kardeşlerine yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla “Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği (EKYTÖ)” ile yine çocukların otizme ilişkin bilgi

düzeylerini belirlemek amacıyla “Otizm Bilgi Düzeyi Belirleme Testi (OBDBT)” kullanılmıştır. Bu araçlara ek olarak çocuklara ait demografik bilgileri, kardeşleriyle, anne- babalarıyla ilişkilerini, otizme dair bilgilerini ve çevre hakkındaki düşüncelerini daha detaylı incelemek üzere araştırmacı tarafından geliştirilen “Kardeş Bilgi Toplama Formu” da kullanılmıştır. Araştırmaya katılan çocukların otizme ilişkin bilgi düzeyleri ile çocukların kardeşlerine yönelik tutumları arasında doğrudan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır; ancak çocuğun otizm hakkında daha fazla bilgilenmek isteyip istememesi otistik kardeşe yönelik tutumunda anlamlı bir farklılaşma yaratmaktadır.

Ahmetoğlu (2004)’nun konu ile ilgili olarak yaptığı araştırmasında ise özel eğitime gereksinimi olmayan çocukların zihinsel yetersizliği olan kardeşlerine ilişkin yaşadıkları problemlerin belirlenmesi, bu çocukların özel eğitime gereksinimi olan kardeşleriyle olan ilişkilerini, hem kendilerinin hem de annelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya öz anne-baba ve kardeşleriyle yaşayan 256 zihinsel yetersizliği olan çocuğun 8–18 yaşlar arasındaki özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşleri ve anneleri olmak üzere 512 birey katılmıştır. Araştırmada, Taylor (1974) ve Mc. Hale ve diğerleri (1986) tarafından geliştirilen Kardeş Problemleri Anketi, Schaeffer Edgerton (1979) ve Mc Hale ve diğerleri , (1986) tarafından geliştirilen, Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği’nin kardeş ve anne formu ile özel eğitime gereksinimi olan çocuk ve aile bireyleri hakkındaki bazı genel bilgileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan Genel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmaya dahil edilen özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin nazik olma, uzak durma-çekinme, empati, fiziksel saldırganlık boyutlarından aldıkları puan ortalamalarında kardeş ve anne algılamalarına göre anlamlı farklılık olmadığı ($p > 0.05$) bulunurken, birliktelik- ilgili olma boyutunda kardeş ve anne algılamaları arasındaki farklılığın anlamlı olduğu ($p < 0.01$) tespit edilmiştir.

Onat Zoylan (2005), özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada; özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeşe ilişkilerinin niteliğine dair bilgi almak için Furman ve Buhrmester (1985)'in geliştirmiş olduğu Kardeş İlişkileri Anketi (Sibling Relationship Questionnaire) ve araştırma tarafından geliştirilen bir Bilgi Formu uygulanmıştır. Bilgi Formunda kardeşin kendine ait yaş, cinsiyet özellikleri, kardeşi ile arasındaki yaş farkı; kardeşine ait bilgilerden cinsiyet ve yaş; aile ait özelliklerden; aile tipi, ailedeki çocuk sayısı ve sosyo-ekonomik düzey vb. kardeş ilişkileri ile ilişkili olabileceği düşünülen değişkenler yer almaktadır. Araştırmanın bulgularına göre, özel eğitime gereksinimi olan kardeşi olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin farklılaştığı belirlenmiştir.

2.2.2. Konu İle İlgili Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Konuyla ilgili olarak yurtdışı kaynaklar incelendiğinde yapılan çalışma ile birebir örtüşen çalışmalara rastlanamamıştır. Ancak kardeş ilişkilerini çeşitli değişkenler açısından inceleyen ve özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip bireylerin kardeşlerine yönelik tutum, davranış, kaygı düzeyleri vb konularda çalışmayı destekler nitelikte olan çalışmalara rastlanmıştır.

Fussell ve arkadaşları (2005)'nın yaptıkları çalışmada özel eğitime gereksinimi olan çocukların davranışları ve bu davranışlara kardeşlerin etkisini incelemişlerdir. İncelenen 85 özel eğitime gereksinimi olan çocuk arasında sadece Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu yaşayan çocuklar (DEHB-s), Öğrenim Engelleri ya da Öğrenim Sorunları (ÖS/ÖE) olan çocuklar, DEHB ve ÖE beraber görülen çocuklar (DEHB / ÖE) ya da Spina Bifida Sorunu olan çocuklar (SB) bulunuyordu. Bu çocuklar ve kardeşleri standart sosyal beceri ve davranış derecelendirme ölçekleri

kullanılarak değerlendirilmiştir. DEHB-s grubunda diğer gruplara nazaran oldukça daha yüksek seviyelerde sosyal beceri olduğu görülmüştür ve bu grupta daha çok davranış problemine rastlanmıştır. EÇ ve kardeşlerinin sosyal beceri ve davranış sorunlarında kardeş ilişkilerinin etkisine rastlanmamıştır. Kardeşlerin doğum sırası ve kardeşlere koyulan teşhisler de EÇ'in sosyal becerilerini ve davranış problemlerini direk olarak etkilememektedir. DEHB grubundaki çocuklar zayıf sosyal beceriler ve davranış problemleri yaşama riskini taşımaktadır ve diğer teşhislerle karşılaştırıldıklarında bile aynı problemlerde daha riskli oldukları görülmektedir. Bu çalışmada dört farklı engel grubunun sosyal becerileri ve davranışları incelenip birbirleri ile karşılaştırılmıştır ve ayrıca kardeşlerin sosyal beceri gelişimine olan etkileri de ele alınmıştır. Yaşları 6–15 arasında değişen sadece DEHB, ÖE/ÖP, DEHB/ÖE ve SB olarak gruplara ayrılan 85 EÇ ve kardeşleri sosyal beceri ve davranışları ölçen standart derecelendirme ölçekleri ile değerlendirilmiştir. Sonuçlara göre DEHB sorunu olan çocukların davranış problemleri diğer gruplarla kıyaslandığında oldukça yüksek çıkmaktadır. Kardeşleri olan EÇ'lar kardeşleri olmayan EÇ ile karşılaştırıldığında EÇ'in sosyal beceri ve davranış sorunlarında bir fark olmadığı görülmüştür. Buna ek olarak 4 teşhis grubundaki kardeşlerde de sosyal beceri ve davranışlar açısından önemli farklara rastlanmamıştır. Özel eğitime gereksinimi olan çocukların özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin büyük çoğunluğunun potansiyelde yetersizlik oluşturacak özellikleri olduğu görülmüştür. Bu tür kardeş çiftleri elenip sadece etkilenmemiş kardeşleri olan özel eğitime gereksinimi olan çocuklar ve kardeşi olmayan özel eğitime gereksinimi olan çocuklar birbirleriyle karşılaştırıldığında halen daha sosyal becerilerde ve davranışlarda büyük bir fark görülmemiştir. Doğum sırası da özel eğitime gereksinimi olan çocukların ya da kardeşlerinin sosyal becerilerini ya da davranışlarını etkilememektedir.

Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşleri inceleyen çalışmalara bakıldığında; bu problemlerin çok çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip çocukların gözlenebilir septomları; belirli bir problemin olmamasından, aşırı depresyona, kâbuslara, sözel ve fiziksel saldırganlığa kadar uzanabilmektedir. Yine, özel eğitime

gereksinimi olan kardeşi bulunan çocuklarda stresin belirleyicileri olarak enürezis (altını ıslatma), baş ağrıları, okul fobisi, düşük okul performansı, depresyon ve aşırı kaygıyı göstermektedir. Özel eğitime gereksinimi olan kardeşi bulunan çocuklarda yüksek düzeyde kaygı ve somatik yakınmaların varlığı belirlenmektedir.(Spilberger, 2005).

Bazı araştırmacılar, özel eğitime gereksinim duyan kardeşe sahip olan çocukların problemler yaşamasının yanında, gelişimleri açısından önemli kazançlara da sahip olabildiğini belirtmektedir. Cicirelli'ye göre, bazen özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin üstlendiği önemli aile rolleri, yeterlilik duygularını güçlendirerek sorumluluk duygusu kazanmalarını ve olgunlaşmalarını hızlandırabilmektedir. Furman ve Buhrmester'e göre de özel eğitime gereksinimi olan kardeşin bakımı konusunda üstlenilen sorumluluklar, çocuğu ebeveyn rollerini öğrenmede önemli bir toplumsallaşma olanağı sağlayabilmektedir. Wilson, Blancher ve Baker da özel eğitime gereksinimi olan bir kardeş ile bir arada olmanın, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin daha ilgili, empatik ve çeşitli tipte bireysel farklılıklara karşı daha hoşgörülü olmasını sağlayabileceğini belirtmektedir (Öner, Le Comte, 1985).

Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip okulöncesi ve ilkökul dönemi çocukların, benmerkezci bakış açlarına ve “Büyüsel” düşünce stillerine bağlı olarak, yetersizlik durumu için kardeşlerini ya da kendilerini suçlayabildiklerini belirtmektedir. Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler, yetersizliği “Kötü” davranış için bir cezalandırma gibi görerek, özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerini kendi eylemleri doğrultusunda büyüsel bir biçimde tedavi edebileceklerini düşünebilmektedir (Cicirelli, 1994).

Burton'a göre, özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip çocukların bir kısmının, kardeşlerinin yetersizliği hakkında konuşmaması ve hiç soru sormaması, ebeveynlerini üzüntüden uzak tutma isteklerini yansıtabilmektedir. Ebeveynler de bu

konuda konuşmamakla çocuğu stres verici düşüncelerden uzak tuttuklarını düşünebilmektedir, ancak; çocukların kendi kafalarında yarattıkları düşünceler daha zarar verici olabilmektedir. Özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerin durumu hakkında özgürce duygularını ifade ederek büyüyen çocuklar, olayla daha iyi başa çıkma stratejileri geliştirmekte ve daha iyi uyuma sahip olmaktadırlar (Akt.:Türkoğlu,2001).

Lilly L. Dyson (1999), yaptığı araştırmada özel eğitime gereksinimi olan kardeşleri olan okul çağı çocuklarının psiko-sosyal fonksiyonlarını incelemiştir. Bu çalışma; kendilerinden küçük kardeşlerinin özel eğitime gereksinimi olduğu 37 okul çağı öğrencisi ve yetersizliği olmayan kardeşleri olan 34 öğrencinin psiko-sosyal fonksiyonlarıyla aile psiko-sosyal ilişkilerini karşılaştırmıştır. Öz benlik kavramları, sosyal yeterlilik ve farklı evrelerdeki davranış uyumlarında iki grup arasındaki psikolojik ölçümlerde fark bulunmamıştır. Yine her iki grup da 4 yıl boyunca gözlemlenmiş fakat; sosyal yeterlikte azalma haricinde hiçbir konuda değişiklik göstermemiştir. Kardeşleri özel eğitime gereksinimi olmayan çocuklarda öz benlik kavramı dışında tüm ölçeklerde orta seviyede bir denge görülmüştür. Özellikle önemli olan da kardeşleri özel eğitime gereksinimi olsun olmasın tüm katılımcıların psiko-sosyal fonksiyonlarının ailenin psikolojik kaynaklarına bağlı olduğu ve zamanla katılımcıların öz benlik kavramlarında görülen dalgalanmaların ailenin psikolojik fonksiyonlarındaki değişimlere bağlı olarak kendini göstermesidir.

Minnet, Vandell ve Santrock (1983), çocuğun doğum sırası, kardeşler arası yaş farkı, çocuğun cinsiyeti ve kardeşin cinsiyeti gibi demografik özelliklerin büyük çocuğun hareketleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmaya 7–8 yaşlarında olan 73 çocuk ve kardeşleri katılmıştır. Çalışma bir okulun boş sınıflarından birinde yürütülmüştür. Tüm kardeşler 10 dakikalık sürelerle 3'er kez gözleme alınmış ve bu gözlemler videoya kaydedilmiştir. Araştırmanın sonucundaki bulgulara göre kardeşlik deneyimleri doğum sırası, cinsiyet, kardeşin cinsiyeti ve kardeşiyle arasındaki yaş farkından etkilenmediği bulunmuştur.

Araştırma sonuçları genel anlamda incelendiğinde özel eğitime gereksinimi olan çocukların özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerine olan etkisi ile ilgili yapılan çalışmaların genelde birbiri ile örtüşmeyen sonuçlar verdiği görölmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı özel gereksinimi olan kardeşe sahip olmanın olumlu etkileri olduğu sonucuna varırken bir kısmı olumsuz etkilerden bahsetmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, araştırma grubu, veri toplama araçları ile veri toplama süreci, toplanan verilerin çözümü ve çözümünde kullanılan istatistik teknikler açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli:

Bu araştırmada Zonguldak il merkezinde 2006 – 2007 eğitim öğretim yılında zihinsel yetersizliği olan bireyler ile işitme yetersizliği olan bireylere eğitim-öğretim ve rehabilitasyon hizmeti veren toplam 4 özel ve resmi özel eğitim kurumuna devam eden özel eğitime gereksinimi olan bireylerin, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi ve umutsuzluk düzeylerinin belirli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle araştırmanın türü betimsel araştırmadır (Karasar, 1998).

3.2. Araştırma Grubu:

Bu araştırmanın grubunu 2006- 2007 yıllarında Zonguldak il merkezindeki Sevgibağı Eğitim Uygulama Okulu, Hayat bağı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Türk Spastik Çocuklar Derneği Zonguldak Şubesi Rehabilitasyon Merkezi ve Uzun Mehmet İşitme Engelliler İlköğretim Okulu'na devam etmekte olan özel eğitime gereksinimi olan çocukların, özel eğitime gereksinimi olmayan okuma yazma bilen kız ve erkek kardeşleri oluşturmaktadır. Araştırma grubuna dâhil edilen okullar ve bireyler seçkisiz olarak belirlenmiştir.

Şekil 1. Araştırma Grubuna Ait Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Gruplar		Kişi Sayısı	Yüzde %	Toplam
Demografik Özellikler				
Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip bireylerin cinsiyetlerine göre	Kız	65	54.63	119
	Erkek	54	45.37	
Özel eğitime gereksinimi olan kardeşin cinsiyetine göre	Kız	52	43.70	119
	Erkek	67	56.30	
Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin özel eğitime gereksinimi olan kardeşten büyük ya da küçük olma durumuna göre	Büyük	25	21.00	119
	Küçük	94	79.00	
Özel eğitime gereksinimi olan kardeşin yetersizlik türüne göre	Zihinsel Yetersizlik	85	71.43	119
	İşitme Yetersizliği	34	28.57	

3.3. Verilerin Toplanması:

Araştırma verilerinin toplanması için uygulanması uygun görülen Kişisel Bilgi Formu ve Beck Umutsuzluk Ölçeği Ekim 2006 ve Şubat 2007 tarihleri arasında araştırma grubuna uygulanmıştır.

Özel eğitime gereksinimi olan çocukların özel eğitime gereksinimi olmayan okuma yazma bilen kardeşlerine Kişisel Bilgi Formu ve Beck Umutsuzluk Ölçeği verilir formları doldurmaları istenmiştir.

Bu araştırmada, özel eğitime gereksinimi olan çocukların özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin çeşitli değişkenlere göre umutsuzluk düzeylerini belirlemek amacıyla “Beck Umutsuzluk Ölçeği”nden yararlanılmıştır. Ölçek özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlere uygulanarak umutsuzluk düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca ölçeğin başında özel eğitime gereksinimi olan ve olmayan kardeşlerle ilgili gerekli demografik bilgileri elde etmek amacıyla Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan formda özel eğitime gereksinimi olan ve olmayan kardeşlerle ilgili demografik bilgileri içeren sorular (özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin cinsiyeti, eğitim ve gelir durumu, medeni hali, yaşı, ailenin kaçınıcı çocuğu olduğu, özel eğitime gereksinimi olan kardeşinin yaşı cinsiyeti, yetersizlik türü, eğitim alıp almadığı, alıyorsa süresi..vb.) yer almaktadır. (Ek-1)

3.3.2. Beck Umutsuzluk Ölçeği (B.U.Ö.)

Beck Umutsuzluk Ölçeği; Beck, Lester ve Trexler (1974) tarafından 1974 yılında geliştirilen Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ), bireyin geleceğe yönelik karamsarlık düzeyini belirlemeyi amaçlayan bir ölçektir. Okuma yazma bilen çocuk, genç ve yetişkinlere grup olarak uygulanabilen ölçeğin uygulanmasında zaman sınırlaması yoktur. BUÖ, 20 maddeden oluşan geleceğe yönelik duygu ve düşünce ifadelerinden oluşmaktadır. Bu ifadelerden 11 doğru, 9 yanlış anahtar yanıtı vardır. Ölçeği oluşturan ifadeler duygusal, motivasyonel ve bilişsel boyutları kapsamaktadır. Ölçekte gelecekle ilgili duygular; 1, 6, 8,13,15,19'uncu maddeler, motivasyon kaybını; 2,3,9,11,12,16,17,20'inci maddeler ve gelecekle ilgili beklentileri ise 4,5,7,10,14 ve 18'inci maddeler oluşturmaktadır.

Beck Umutsuzluk Ölçeği'nin soru formu ve yanıt anahtarı aynı form üzerindedir. Uygulanması kolay bir ölçektir. BUÖ'nin yönergesi ile ilgili ölçek formunun başlangıç kısmında nasıl yanıtlanacağı hakkında bir açıklama vardır.

Beck Umutsuzluk Ölçeği'nin yanıtlanması ise, bireyden kendisi için uygun olan ifadeler için “doğru” uygun olmayanlar için “yanlış” şıkkının işaretlenmesi istenir.

Beck Umutsuzluk Ölçeği'nin puanlanması işlemi için, 11 “doğru”, 9 “yanlış” yanıt içeren ölçek anahtarına göre, her uyumlu yanıt için “1” puan, uyumsuz yanıt için “0” puan verilir. Elde edilen aritmetik toplam “umutsuzluk puanı”nı oluşturmaktadır.

Beck Umutsuzluk Ölçeği'nin puanlarının yorumlanmasına gelince, 0–20 değerleri arasında değişebilen puanlar yüksek olduğunda umutsuzluğu, düşük olduğunda umudu gösterir(Öner, 1994).

Türkiye’de Beck Umutsuzluk Ölçeği’nin geçerlik çalışması Seber (1991) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada ölçeğin ölçüt bağımlı geçerliliği araştırılmış, Beck Depresyon ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçekleri puanları ile umutsuzluk puanları arasındaki uyum geçerliliğine bakılarak $r = 65$ ve 55 düzeyinde ve anlamlı ilişki saptanmıştır (Seber, Dilbaz, Kaptanoğlu, Tekin, 1993). Beck Umutsuzluk Ölçeği’nin bir başka geçerlik çalışması da Durak(1994) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada eş zamanlı geçerlik kriteri olarak seçilen BUÖ ile BDÖ arasındaki korelasyon katsayıları bulunmuştur. İki ölçek arasındaki korelasyon katsayısı tüm örneklem için $r = 69$ olarak saptanmıştır (Durak, Palabıyıkoglu, 1994). Kutlu (1998) tarafından da Beck Umutsuzluk Ölçeği’nin geçerlik çalışması yapılmış ve bu çalışmada da özel eğitime gereksinimi olan çocukların anne babalarına Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeği uygulanmıştır. Anne babaların bu iki ölçekten aldıkları puanlar arasındaki korelasyon hesaplanmış ve $r = 64$ olarak bulunmuştur. Buna göre de ölçeğin araştırmada kullanılabilecek geçerliğe sahip olduğu görülmüştür.

Beck Umutsuzluk Ölçeği’nin güvenirlik çalışmaları daha önce yapılan bazı çalışmalarla da saptanmıştır. Seber, Dilbaz, Kaptanoğlu ve Tekin yaptıkları umutsuzluk ölçeği güvenirlik çalışması ölçeğin iç tutarlılığına ilişkin hasta grubun aldıkları puanlar üzerinden yapılmış, bu ölçeğin tümü için bulunan Cronbach Alfa katsayısı $\alpha = 86$ bulunmuştur. Yapılan varyans analizi sonucunda bu değer anlamlı olduğu, iç tutarlılığın tatmin edici olduğu ve bu sonucun ölçeğin güvenilirliğinin bir ölçütü olduğu kabul edilmiştir. Kutlu (1998) tarafından yapılan “test-tekrar-test” yöntemi ile Beck Umutsuzluk Ölçeği güvenirlik çalışması yapılmıştır. Özel eğitime gereksinimi olan çocukların anne – babalarına iki hafta ara ile Beck Umutsuzluk Ölçeği uygulanmıştır. Özel eğitime gereksinim olan çocukların anne – babalarının her iki uygulamadan aldıkları puanlar arasındaki korelasyon katsayıları kullanılarak güvenirlik katsayısı hesaplanmış ve $r = 92$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç; daha önce aynı konuda yapılan güvenirlik çalışmalarıyla paralellik gösterdiği için ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

3.4. Verilerin İstatistiksel Analizi:

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının uygulanması tamamlandıktan sonra, cevaplar kontrol edilmiş, eksik ve hatalı bilgi verilen 6 cevap formları iptal edilerek değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Araştırmada sosyo-demografik değişkenler olarak özel eğitime gereksinimi olan çocuğun, cinsiyeti, yetersizlik türü ve yetersizliği olmayan kardeşinin cinsiyeti ile kendisinden büyük ya da küçük olma durumu değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin ölçeğe verdikleri cevaplar yine Beck Umutsuzluk Ölçeği'nin “gelecekle ilgili duygular, motivasyon kaybı, gelecekle ilgili beklentiler” alt boyutlarına göre de değerlendirilmiştir.

Çalışma sonunda elde edilen veriler Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı'nın (SPSS) çeşitli alt programları kullanılarak değerlendirilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde, özel eğitime gereksinimi olan bireylerin kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Bulgular araştırmanın amaçlarına paralel olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk düzeyleri incelenirken önce problem durumlarının sırasına göre ele alınan değişkenle ilgili olarak grupların sayısal dağılımları, umutsuzluk düzey puan ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirilmiştir. Daha sonra da değişkenlerin durumuna göre belirlenen gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için “t-testi” kullanılmıştır.

4.1. Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerin Cinsiyetlerine Göre Umutsuzluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin cinsiyetlerinin kız ve erkek kardeş olma durumlarına ilişkin sayısal bilgileri, umutsuzluk düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve bu ortalamaların karşılaştırılmasına ilişkin “t-testi” sonucu tablo-1’de verilmiştir.

Tablo 1. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerinin Cinsiyetlerinin Kız ve Erkek kardeş Olma Durumlarına İlişkin Sayısal Bilgileri, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları ve “t-testi” Sonuçları.

Cinsiyet	N	Ortalama	S. sapma	Sd	t	P
Bayan	65	5,77	3,920	117	,445	,657
Erkek	54	5,44	4,017			

Tablo-1’de görüldüğü gibi özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan 65 kız kardeşin umutsuzluk düzeyi puanlarının ortalaması 5.77 iken; 54 erkek kardeşinin umutsuzluk düzeyleri puanlarının ortalaması 5.44’tür. İki ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı “t-testi” ile kontrol edilmiş ve ortalamalar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır. ($p>0.05$).

Elde edilen bulgulara göre özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin cinsiyetlerine göre umutsuzluk düzeyleri arasında bir fark yoktur.

4.2.Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kız Kardeşlerinin Kendilerinden Büyük ya da Küçük Olma Durumlarına Göre Umutsuzluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kız kardeşlerinin özel gereksinimli kardeşlerinden büyük ya da küçük olma durumunun umutsuzluk düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve bu ortalamaların karşılaştırılmasına ilişkin “t-testi” sonuçları tablo-2’de verilmiştir.

Tablo 2. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kız Kardeşlerinin Kendilerinden Büyük ya da Küçük Olma Durumuna İlişkin Sayısal Bilgileri, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları ve “t-testi” Sonuçları.

Kardeşin bireyden						
büyük ya da küçük olması durumu	N	Ortalama	S. sapma	Sd	t	P
Büyük	11	4,73	3,379	63	-,967	,337
Küçük	54	5,98	4,016			

Tablo- 2’de görüldüğü gibi özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan ve kendilerinden yaşça büyük olan 11 kız kardeşin umutsuzluk düzeyi puanlarının ortalaması 4.73 iken; küçük olan 54 kız kardeşin umutsuzluk puanlarının ortalaması ise 5.98 olarak saptanmıştır. İki ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı “t-testi” ile kontrol edilmiş ve ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. ($p>0.05$)

Elde edilen bulgulara göre özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kız kardeşlerinin kendilerinden büyük ya da küçük olmalarının umutsuzluk düzeyi üzerinde etkisi yoktur.

4.3. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Erkek Kardeşlerinin Kendilerinden Büyük ya da Küçük Olma Durumlarına Göre Umutsuzluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan erkek kardeşlerinin kendilerinden büyük ya da küçük olma durumunun umutsuzluk duygu düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve bu ortalamaların karşılaştırılmasına ilişkin “t-testi” sonucu tablo-3’de verilmiştir.

Tablo 3. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Erkek Kardeşlerinin Kendilerinden Büyük ya da Küçük Olma Durumlarına Göre Umutsuzluk Düzeylerine İlişkin Sayısal Bilgileri, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları ve “t-testi” Sonuçları.

Kardeşin bireyden						
büyük ya da küçük olması durumu	N	Ortalama	S. sapma	Sd	t	P
Büyük	14	5,07	2,895	52	-,400	,690
Küçük	40	5,58	4,367			

Tablo-3’de görülen değerlere göre özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan ve kendilerinden yaşça büyük olan 14 erkek kardeşin umutsuzluk düzeyi puanlarının ortalaması 5.07 iken; yaşça küçük olan 40 erkek kardeşin umutsuzluk puanlarının ortalaması ise 5.58 olarak saptanmıştır. İki ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı “t-testi” ile kontrol edilmiş ve ortalamalar arasındaki farkın manidarlığı istatistiksel olarak saptanamamıştır. ($p>0.05$)

Elde edilen bulgulara göre özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan erkek kardeşlerinin kendilerinden büyük ya da küçük olmalarının umutsuzluk düzeyi üzerinde etkisi yoktur.

4.4. Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerin Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kardeşlerinin Cinsiyetlerinin Umutsuzluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerin cinsiyetlerinin umutsuzluk duygu düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve bu ortalamaların karşılaştırılmasına ilişkin “t-testi” sonucu tablo-4’de verilmiştir.

Tablo 4. Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerin Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kardeşlerinin Cinsiyetlerinin Umutsuzluk Düzeylerine İlişkin Umutsuzluk Duygu Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları ve “t-testi” Sonuçları.

Özel eğitime gereksinimi olan kardeşin cinsiyeti	N	Ortalama	S. sapma	Sd	t	P
Bayan	52	5,40	3,231	117	-,529	,598
Erkek	67	5,79	4,447			

Tablo-4’de verilen değerlere göre; özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinin cinsiyetinin durumuna göre umutsuzluk puanlarının dağılımı şu şekildedir. Özel eğitime gereksinimi olan 52 kız kardeşin umutsuzluk puanlarının ortalaması 5.40 iken; özel eğitime gereksinimi olan 67 erkek kardeşin umutsuzluk puanları ortalaması ise 5.79’dur. Buna göre iki ortalama arasında istatistiksel açıdan fark olup olmadığı “t-testi” ile kontrol edilmiş ve ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır. ($p>0.05$)

Elde edilen bulgulara göre özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin özel gereksinimli kardeşlerinin cinsiyetlerinin umutsuzluk düzeyi üzerinde etkisi yoktur.

4.5. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Gereksinimli Kardeşlerinin Zihinsel ve İşitme Yetersizlik Türlerine Göre Umutsuzluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Özel eğitime gereksinim duymayan kardeşlerin özel eğitime gereksinim duymayan kardeşlerinin zihinsel ve işitme yetersizlik türlerine göre umutsuzluk düzeyi üzerinde etkisi olup olmadığı test edilmiştir. Kardeşlerin umutsuzluk duygu düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve bu ortalamaların karşılaştırılmasına ilişkin “t-testi” sonucu tablo-5’de verilmiştir.

Tablo 5. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Gereksinimli Kardeşlerinin Zihinsel ve İşitme Yetersizlik Türlerine Göre Umutsuzluk Düzeylerine İlişkin Sayısal Bilgiler, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapma ve “t-testi” Sonuçları.

Özel eğitime gereksinimi olan kardeşin yetersizlik türü	N	Ortalama	S. sapma	Sd	t	P
Zihinsel Yetersizliği Olan	85	5,49	4,317	117	-,556	,579
İşitme Yetersizliği Olan	34	5,94	2,870			

Tablo-5’de verilen değerlere göre; özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin özel gereksinimli kardeşinin zihinsel ve işitme yetersizlik türlerine göre zihinsel yetersizliği bulunan kardeşe sahip 85 özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin

umutsuzluk puanlarının ortalaması 5.49 iken; işitme yetersizliği bulunan kardeşe sahip 34 özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin umutsuzluk puanlarının ortalaması 5.94'tür. Bu bulgulara göre iki ortalama arasında anlamlı bir fark olup olmadığı “t-testi” ile kontrol edilmiş ve ortalamalar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır. ($p>0.05$)

Elde edilen bulgulara göre özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin özel gereksinimli kardeşlerinin engel türünün umutsuzluk düzeyi üzerinde etkisi yoktur.

4.6. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerinin Umutsuzluk Ölçeği Alt Boyutlarına Göre Umutsuzluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk ölçeği alt boyutlarına göre umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test edilmiştir. Kardeşlerin umutsuzluk ölçeğinin alt boyutlarına göre umutsuzluk düzeyi puanları ortalamaları, standart sapmaları ve bu ortalamaların karşılaştırılmasına ilişkin “t-testi” sonuçları tablo-6’da verilmiştir.

Tablo 6. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerinin Umutsuzluk Ölçeği Alt Boyutlarına Göre Umutsuzluk Düzeylerine İlişkin Sayısal Değerler, Umutsuzluk Düzeyi Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapma ve “t-testi” Sonuçları.

Ölçek Puanları	Cinsiyet	N	Ortalama	S. sapma	Sd	t	P
Gelecek ile ilgili duygular alt ölçek puanı	Bayan	65	1.11	1.562	117	.953	.342
	Erkek	54	.83	1.563			
Motivasyon Kaybı alt ölçek puanı	Bayan	65	3.00	1.846	117	.440	.661
	Erkek	54	2.85	1.806			
Gelecek ile ilgili beklentiler alt ölçek puanı	Bayan	65	1.66	1.395	117	-.305	.761
	Erkek	54	1.74	1.430			

Tablo-6’da görülen değerlere göre özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk ölçeğinin alt boyutlarına göre almış oldukları puan ortalamaları incelenmiştir. Bu bulgulara göre; özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk ölçeğinin “gelecek ile ilgili duygular” alt boyutundan almış olduğu puanların ortalaması 65 kız kardeşte 1.11 iken; 54 erkek kardeşte 0.83’tür. Ölçeğin gelecek ile ilgili duygular alt boyutundan kız ve erkek kardeşlerin aldığı puanlar incelendiğinde kardeşlerin almış olduğu puanlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$).

Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk ölçeğinin “motivasyon kaybı” alt boyutundan almış olduğu puanların ortalaması 65 kız kardeşte 3.00 iken; 54 erkek kardeşte 2.85’tir. Kardeşlerin almış oldukları puanları incelediğimizde 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$).

Özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan bireylerin Tablo-6’da yer alan puan ortalamaları incelenmiş ve buna göre; gelecekle ilgili beklentiler alt boyutundan alınan puan ortalamalarının 65 kız kardeşte 1.66, 54 erkek kardeşte 1.74 olduğu görülmüştür. Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin gelecekle ilgili beklentiler alt boyutundan almış oldukları umutsuzluk puanlarının 0.05manidarlık düzeyinde anlamlı olmadığı istatistiksel olarak belirlenmiştir ($p>0,05$).

BÖLÜM V

TARTIŞMA ve SONUÇLAR

Bu çalışma özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerini belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu özel eğitim okullarına ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden öğrencilerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşleri oluşturmuştur.

Bu bölümde, bulgular bölümündeki sıraya uygun olarak özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerine ilişkin elde edilen bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır. Bunun için özel eğitime gereksinimi olan bireylerin, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerinin bazı değişkenlere göre (özel eğitime gereksinimi olan bireyin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin cinsiyeti, kardeşlerinden büyük ya da küçük olma durumları, özel eğitime gereksinimi olan kardeşin cinsiyeti ve ölçeğin alt boyutları olan (gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı ve gelecek ile ilgili olumsuz beklentileri)) incelenmesi sonucu elde edilen bulguların tartışılması ve yorumu yapılmıştır.

Araştırma kapsamına alınan grubun cinsiyetlerine göre umutsuzluk düzeylerinin değişip değişmediğine bakıldığında, özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kız kardeşlerinin umutsuzluk düzeyi puanları ortalaması 5.77 iken; erkek kardeşlerin umutsuzluk düzeyi puanları ortalamaları 5.44 bulunmuştur. Yapılan bu çalışmada özel eğitime gereksinimi olan bireylerin kız ve erkek kardeşlerinin umutsuzluk düzeyi puanları ortalamaları birbirine yakın bulunmuştur. Bunun nedeni olarak ülkemizde özel eğitim alanında ailelere yönelik yapılan çalışmaların genellikle anne baba ve özel eğitime gereksinimi olan birey üzerine yoğunlaşmasıdır. Özel eğitime gereksinimi olan bireyin özel eğitime

gereksinimi olmayan kardeşlerine yönelik etkin çalışmalar yoktur. Bu eksiklikten kaynaklı olarak çalışma grubunda olan özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin de özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinin durumu, ihtiyaçları vb. konularda bilgi eksikliği nedeniyle yaşadıkları durumun farkında olmadıkları, kardeşin bakım sorumluluğunu henüz anne baba ile paylaşmıyor olmaları ve tüm bunlara bağlı olarak özel eğitime gereksinimi olan bir kardeşe sahip olmalarının umutsuzluk düzeylerinde etkili olmadığı söylenebilir. Bu çalışma ile benzer sonuçlar ortaya koyan araştırmalarda vardır. Şenel (1995)'in araştırmasında ise; özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip çocukların kaygı düzeyinin ve ebeveynlerinin tutumlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Girli (1995)'nin deney ve kontrol grubu oluşturularak özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip bireylerin kardeşlerini kabul düzeylerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip bireylerin cinsiyetlerinin kardeşlerine yönelik tutumlarını etkileyip etkilemediğini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, özel eğitime gereksinimi olan kardeşe yönelik tutumların cinsiyete göre farklılık gösterdiğini bulmuştur. Tutum, kaygı düzeyi, depresyon vb. kavramlar umutsuzluk ile birlikte anıldığından bu araştırma ile bağlantısı olacağı düşüncesi ile yukarıdaki çalışma sonuçlarının araştırma sonuçlarını destekleyebileceği düşünülmüştür.

Araştırma grubunda, ölçeğin uygulandığı kız kardeş grubunda 11 kız kardeş özel eğitime gereksinimi olan kardeşinden büyük, 54 tanesi ise küçüktür. Özel eğitime gereksinimi olmayan büyük kız kardeşlerin umutsuzluk düzeyi puanlarının ortalaması 4.73 iken; küçük kız kardeşlerin umutsuzluk düzeyi puanları ortalaması 5.98'dir. Bu puan ortalamalarının arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır. Ahmetoğlu (2000)'nin yaptığı araştırmada özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin doğum sırasına göre kardeş problemleri anketinden aldıkları puan ortalamaları arasında bir fark bulunamamıştır. Aynı şekilde Girli (1995)'nin yaptığı çalışmada da özel eğitime gereksinimi olmayan çocukların özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinden büyük ya da küçük olmalarının özel gereksinimli kardeşlerine yönelik tutumlarına etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmış olması bu araştırmanın sonucu ile paralellik göstermektedir.

Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin erkek kardeşlerinin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinden büyük ya da küçük olma durumlarının umutsuzluk düzeyine etkisi incelenmiştir. Ölçeğin uygulandığı grupta 14 erkek kardeş özel eğitime gereksinimi olan bireyden büyüktür ve umutsuzluk puanları ortalaması 5.07'dir. 40 erkek kardeş ise; özel eğitime gereksinimi olan bireyden küçüktür ve umutsuzluk puanları ortalaması 5.58'dir. Grubun ölçekten aldıkları puanlarına t- testi uygulanmış ve ortalamalar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Türkoğlu (2001)'nin çalışması incelendiğinde; zihinsel yetersizliği olan kardeşin büyük ya da küçük olası durumunun sürekli kaygı puanı üzerindeki etkisine bakılmış iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi sonucu, kardeş sürekli kaygı puanı ortalaması ile zihinsel yetersizliği olan çocuğun büyük ya da küçük olma durumu arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur ($p>0.05$). Araştırma bulgusundan farklı sonuçların bulunduğu çalışmalar da bulunmaktadır. Bayhan ve Yükselen'in çalışmalarındaki derlemeye göre (2001), Gallimore, (1977) özel eğitime gereksinimi olan çocuk büyük ise; bu kez ana babalık rollerini özel eğitime gereksinimi olmayan küçük çocuğa verildiği bulunmuştur. Aynı çalışmada, örnekleme oluşturan bütün yaş grubu çocukların özel eğitime gereksinimi olan kardeşleri için yüksek sorumluluk duyduklarını bulmuştur. Vadays ve arkadaşları zihinsel yetersizliği olan kardeşe sahip 25 yaş ve üstü 90 yetişkin ile görüşülmüştür. Kız kardeşlerin özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerine daha yakın olduğu ve bu yakınlığın çocukluktan yetişkinliğe kadar aynı biçimde devam ettiği bulunmuştur. Ailedeki en büyük kız kardeşler, özel eğitime gereksinimi olan kardeş için en fazla sorumluluk üstlenenlerdir. Bu nedenle kız kardeşlerin kaygıları daha yüksek olabilmektedir (Akt: Türkoğlu, 2001). Gallimore (1977), yaptığı çalışmada örneklem grubunu oluşturan özel eğitime gereksinimi olan kardeşi sahip çocukların %81'inin ilk çocuk olduğuna da dikkatleri çekmektedir. Özellikle ailedeki ilk ve büyük çocuklara daima daha çok sorumluluk yüklenmekte, ayrıca aile ile ilgili alınacak kararlarda görüşlerine daha çok yer verilmektedir. Özellikle bu çocukların özel eğitime gereksinimi olan kardeşi varsa o zaman yüklendikleri sorumluluk diğer özel eğitime gereksinimi olan kardeşi olmayan akranlarına göre daha fazla olabilmektedir (Bayhan ve Yükselen, 2001).

Özel eğitime gereksinimi olmayan bireylerin özel gereksinimli kardeşin cinsiyetinin durumuna göre umutsuzluk puanlarının dağılımına bakılmıştır. Özel eğitime gereksinimi olan 52 kız kardeşin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk puanlarının ortalaması 5.40 iken; 67 erkek kardeşin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk puanları ortalaması ise 5.79'dur. Buna göre iki ortalama arasında istatistiksel açıdan fark olup olmadığı “t-testi” ile kontrol edilmiş ve ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır. ($p>0.05$) Girli (1995)'nin yaptığı çalışmada zihinsel yetersizliği olan çocukların cinsiyetlerine göre kardeşlerinin kaygı düzeyleri incelenmiştir. Kardeşlerin kaygı düzeyleri ile ilgili olarak genel puan ortalamalarına bakılmış ve özel eğitime gereksinimi olan kız kardeşe sahip olan özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin, özel eğitime gereksinimi olan erkek kardeşe sahip olanlara göre daha yüksek puan aldıkları görülmüştür. Ancak yapılan varyans analizi sonuçlarına bakıldığında ise özel eğitime gereksinimi olan bireyin cinsiyetinin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin kaygı düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüş olması araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir.

Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin yetersizlik türünün özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin umutsuzluk düzeyine etkisi olup olmadığı incelenmiştir. Buna göre zihinsel yetersizliği bulunan 85 kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan bireyin umutsuzluk puanları ortalaması ile işitme yetersizliği olan kardeşe sahip 34 özel eğitime gereksinimi olmayan bireyin umutsuzluk puanları ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). Berçin Yıldırım (2005)'te yaptığı çalışmada farklı engel grubundan özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip çocukların kardeş ilişkileri ile kardeşlerini kabullenmeleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmasında Özel Eğitime Gereksinimi Olan Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği (EKYTÖ) ve Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylere Yönelik Tutum Ölçeğini (EBYTÖ) kullanmıştır. Bu sonuç araştırmanın sonucunu desteklemeyen; araştırma sonucunda çalışmaya katılan çocukların EKYTÖ puanlarının aritmetik ortalaması arasında anlamlı bir farklılık bulunurken EBYTÖ puan ortalamaları

arasında anlamlı bir farklılık bulunmaması ise araştırma sonucu ile paralellik göstermektedir.

Araştırmada özel eğitime gereksinimi olan bireylerin, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk ölçeği alt boyutlarına göre, umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test edilmiştir. Bu bulgulara göre; özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk ölçeğinin “gelecekle ilgili duygular” alt boyutundan almış olduğu puanların ortalaması 65 kız kardeşte 1.11 iken; 54 erkek kardeşte 0.83’tür. Kardeşlerin umutsuzluk ölçeğinin “motivasyon kaybı” alt boyutundan almış olduğu puanların ortalaması 65 kız kardeşte 3.00 iken; 54 erkek kardeşte 2.85’tir. Son olarak “gelecekle ilgili beklentiler” alt boyutundan alınan puan ortalamalarının 65 kız kardeşte 1.66, 54 erkek kardeşte 1.74 olduğu görülmüştür. Tüm bu bulgular incelendiğinde ölçeğin alt boyutlarından kız ve erkek kardeşlerin aldığı puanlar incelendiğinde kardeşlerin almış olduğu puanlar arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel bir fark bulunamamıştır. Konuyla ilgili olarak Akıncı Akdoğan (1999), özel eğitime gereksinimi olan çocuğa sahip anne babaların umutsuzluk düzeylerini belirlediği çalışmasında anne babaların Beck Umutsuzluk Ölçeğinin alt boyutlarından almış oldukları puanları değerlendirmiştir. Buna göre; zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerin alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalamalarına bakıldığında “Gelecekle İlgili Beklentiler” (x:1.20), “Motivasyon Kaybı” (x:2.90) alt ölçeklerinde babalardan biraz daha yüksek puanlar aldıkları görülmektedir. “Umut” alt ölçeğinde babaların daha yüksek puan almalarına karşın (x:1.95) grup içinde anne babaların puanlarının genelde birbirine yakın olduğu bulunmuştur. Fiziksel yetersizliği olan çocuğa sahip annelere bakıldığında “Gelecekle İlgili Beklentiler” (x:0.80), “Motivasyon Kaybı” (x:2.52) ve “Umut” (x:2.07) alt ölçeklerinin tümünde babalardan daha yüksek puan almışlardır. Zihinsel +fiziksel yetersizliği olan grupta ise; yine annelerin puan ortalamalarına bakıldığında “Gelecekle İlgili Beklentiler” (x:1.25), “Motivasyon Kaybı” (x:3.17) alt ölçeklerinde babalardan daha yüksek puan almalarına karşın, “Umut” alt ölçeğinde babalar annelerden daha yüksek puan almışlardır (x:2.20). Alt ölçeklerin genelinde

yetersizlik grupları ve anne babalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$). Yapılan başka bir araştırmada Kutlu (1998), özel eğitime gereksinimi olan çocuğu olan anne-babaların umutsuzluk düzeylerini incelediği çalışmada anne babaların umutsuzluk düzeyini belirlemek amacıyla “Beck Umutsuzluk Ölçeği (Beck Hopelessness Scale)” ile anne babaların kişisel niteliklerine ilişkin bilgilere ulaşmak için de “Kişisel Bilgi Formu” kullanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, özel eğitime gereksinimi olan çocuğu olan annelerin gelecekle ilgili umutsuzluk duygu düzeyleri babalarından yüksektir. Araştırmaya göre; özel eğitime gereksinimi olan çocuğu olan 264 annenin gelecekle ilgili umutsuzluk duygu düzeyi puanlarının ortalaması 2.01 iken; özel eğitime gereksinimi olan çocuğu olan 256 babanın gelecekle ilgili umutsuzluk duygu düzeyi puanlarının ortalaması 1.52’dir. Yapılan inceleme sonucunda iki ortalama arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.01$). Yine aynı araştırmada, özel eğitime gereksinimi olan çocuğu olan anne babaların motivasyon kaybı alt boyutuna göre almış oldukları puanların ortalamaları annelerin 3.57 iken; babaların 3.41’dir. Buna göre, özel eğitime gereksinimi olan çocuğu olan annelerin motivasyon kaybı puanları ortalamaları babaların motivasyon kaybı puan ortalamalarından yüksek olmasına rağmen; yapılan istatistiksel sonuçta aralarında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0.05$). Araştırmada ölçeğin diğer bir alt boyutu olan gelecekle ilgili olumsuz beklenti düzeyleri anne ve babalar için ayrı ayrı ele alınmıştır. Buna göre, özel eğitime gereksinimi olan çocuğa sahip olan annelerin gelecekle ilgili olumsuz beklenti düzeyi puanlarının ortalaması 3.08 iken; özel eğitime gereksinimi olan çocuğa sahip babaların gelecekle ilgili olumsuz beklenti düzeyi puanlarının ortalaması 2.73’tür. Yine annelerin ortalamaları babalarından yüksek olmasına rağmen yapılan istatistiksel inceleme sonucunda sayısal değerler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). Yapılan bu araştırmaların bulgularından da anlaşılacağı gibi araştırmanın bu bulgusu yapılan benzer araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermemektedir. Her araştırmada ölçeğe ait alt boyutlarla ilgili değişik ölçümlemeler ve karşılaştırmalar yapılmasının sonucu etkilediği düşünülmektedir. Ayrıca konu ile ilgili olan çalışmalar daha çok anne babalar üzerine yoğunlaşmıştır. Anne babaların özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğa sahip olmaktan dolayı yaşadıkları umutsuzluk duygusu ile özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip

bireylerin gelecekte kardeşlerinin bakım sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalacaklarından, kardeşlerinin durumu hakkında net bilgiye sahip olamamalarından, kendilerinin ya da gelecekte çocuklarının da kardeşleri gibi olabileceği düşüncesinden kaynaklı olarak umutsuzluk duyguları arasında fark olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma da yapılan istatistikler sonucu özel eğitime gereksinimi olan bireylerin, özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin cinsiyet, yetersizlik türü, özel eğitime gereksinimi olan kardeşten büyük ya da küçük olma, ölçeğin alt boyutları (motivasyon kaybı, gelecekle ilgili duygular, gelecekle ilgili beklentiler) gibi değişkenlerin umutsuzluk düzeyi üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

BÖLÜM VI

ÖNERİLER

Bu araştırmanın bulguları ve yapılan literatür incelemelerinin doğrultusunda ileride yapılacak olan araştırmalara ve uygulamalara yönelik olarak önerilerde bulunulmuştur.

6.1. İleride Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler

Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlere, özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinin durumu hakkında bilgilendirici eğitim çalışmaları yapılarak bu çalışmaların öncesinde ve sonrasında yapılacak olan ölçümlerle bilgilendirme sürecinin etkililiğini belirlemeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin, özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerini uyum ve kabul aşamasına yönelik etkili destek eğitim materyalleri geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

Bu çalışmanın sonuçları ile karşılaştırmak amacıyla özel eğitime gereksinimi olup bir özel eğitim merkezine devam eden ve etmeyen bireylerin kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılabilir.

Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin anne babalarının umutsuzluk düzeylerinin kardeşlerin umutsuzluk düzeyine etkisini belirlemeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerinin daha büyük bir örneklem grubu ile daha uzun süreyi kapsayarak belirli periyotlarla saptanmasına yönelik detaylı çalışmalar yapılabilir.

Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin yetersizlik türlerinin çeşitlendirilerek kardeşlerin umutsuzluk düzeylerinin saptanmasına yönelik daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin kişilik özelliklerinin umutsuzluk düzeylerine olan etkilerini araştırmak üzere farklı ölçeklerin kullanıldığı çalışmaların yapılması yararlı olabilir.

Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin kişilik özelliklerinin umutsuzluk düzeylerine olan etkilerini araştırmak üzere farklı değişkenlerin ve ölçeklerin ele alındığı çalışmalar desenlenebilir.

6.2. İlerde Yapılacak Uygulamalara Yönelik Öneriler

Kardeşlerin umutsuzluk düzeyine etki eden faktörlerden biri de özel eğitime gereksinimi olan kardeşin geleceğine ilişkindir. Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler gelecekte özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinin bakım sorumluluğunun kendilerine kalacağını düşünerek umutsuzluğu ve kaygıya kapılmaktadırlar. Bu nedenle özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlere özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinin sosyal hakları ve gelecekte oluşabilecek problemlerle ilgili olarak danışmanlık ve bilgilendirici eğitim toplantıları içeren çalışmalar yapılabilir.

Yine kardeşlerin umutsuzluk düzeyleri üzerinde etkili olduğu düşünülen bir diğer faktör de; özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerinin engeli hakkında tam bir bilgiye sahip olamamaları ve aileleri ile kardeşleri hakkında rahatlıkla konuşamamalarıdır. Bu nedenle uzmanlar tarafından gerek tüm aile bireyleri için gerekse özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşler için psikolojik terapiler, aile eğitim seminerleri, bilgilendirici toplantılar düzenlenebilir.

Aileye özel eğitime gereksinimi olan bir bireyin katılımı tüm aile bireylerinin değişik duygular yaşamasına neden olmaktadır. Özellikle anne babalar özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğa sahip olmaktan dolayı beklentilerini diğer çocuklarına yansıtabilmektedirler. Bu durumda özel eğitime gereksinimi olmayan çocukların kendilerini baskı altında hissetmelerine neden olabilmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı ailelere ve özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlere yönelik eğitim ve rehberlik çalışmalarının yapılması faydalı olacaktır.

Özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin özel eğitime gereksinimi olan kardeşlerine yönelik duygu ve düşüncelerini daha rahat paylaşmaları ve çevrelerinde kendileri gibi bireyler olduğunu anlamaları adına diğer özel eğitime gereksinimi olan kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan bireylerle biraya gelebilecekleri görüşme seanslarını içeren çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Ahmetoğlu, E. (2004). Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne Baba ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. **Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.**

Akıncı Akdoğan, A. (1999). Özürlü Çocuğa Sahip Anne- Babaların Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. **Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.**

Akman, Y., Korkut, F. (1993). “**Umut Ölçeği Üzerine Bir Çalışma**”. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. S:9, 193-202.

Atasoy, S. (2002). Engelli (Otistik) Kardeşe Sahip Olan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

Bagenholm, A. And C. Gilberg.(1991). **Psychosocial Effects On Siblings Of Children With Aytism and Mental Reterdation: A Population – Based Study**, A Journal Mental Deficiency Resauch. 31, 4 Agust 1991. 291-307.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Bilgi Bankası.(2007). **Zihinsel Özürlüler ve Cinsellik.**

Bayhan, P. , Yükselen, A. (2001). **Engelli Kardeşi Olan Çocukların Kardeş İlişkileri**. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 11.

Broke A. Benson. , Alan M. Gross and Gloria Kellum. (1999). **The Siblings Of Children Craniofacial Anomalies**. University of Missisipi. Children's Healt Care. V: 28, N: 1, P: 51-68.

Ceyhun, B. (2001). **Depresyonun Psikolojik Değerlendirilmesi**. Duygudurum Dizisi. 4:193-194.

Cicirelli, V.,G. (1994).**The Longest Bond: The Sibling Life Cycle**. **Handbook Of Developmental Family Psychology and Psychopatolojy**, (L'abete, L., Ed.), John Wiley and Sons: New York.

Dunn, J. , (1992). **Sisters and Brothers: Current Issuesc İn Developmental Research**. (Ed. Dunn, J and Boer, F.) Children Sibling Relationships: Developmental and Clinical Issues. Hillsade, N.,J., Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Durak,A., Palabıyıkoglu, R. (1994). **Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlik Çalışması**. Kriz Dergisi. 2(2), 311-319.

Duygun, T. “ Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başaçıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi”. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü**, (2001).

Dyson L. Lilly. (1999). **The Psychosocial Functioning Of School –Age Children Who Have Siblings With Developmental Disabilities: Change and Stability Over Time**. Journal Of Applied Developmental Psychology. Univercity Of Victoria.20(2), 253-271.

Er, M. (2006). **Çocuk, Hastalık, Anne-Babalar ve Kardeşler.** Çocuk Sağlığı ve Hastalığı Dergisi, 49:, 155-168.

Eripek, S. **Özel Eğitim.** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, 1999. 4. Bölüm , 43-44.

Eripek, S. **Zeka Geriliği.** Ankara: Kök Yayıncılık, 2005. S:3-4

Eripek, S. “Zeka Geriliği” (Edit.: Ayşegül Ataman). **Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş.** Ankara.: Gündüz Eğitim Yayıncılık, 2003.

Frude, N. (1991). **Understanding Family Problems: A Psychological Approach.** John Wiley and Sons: New York.

Fussell, J.,J.; Madas, M.,M.; Saylor, C.F. (2005). **Social Skill and Behavior Problems in Children With Disabilities With and Without Siblings.**Child Psychiatry and Human Development. 36(2), 227-241.

Girli, A. (1995). Normal Zekalı Kardeşlerin Zihinsel Engelli Kardeşe Yönelik Kabul Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

Gölmüş Erhan, G. (2005). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Umutsuzluk, Karamsarlık, Sosyal Destek Algılarının ve Gelecek Planlarının İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.**

Howe, N: Hildy S. Ross. (1990). **Socialization, Perspective- Taking and The Sibling Relationship.** Developmental Psychology. 26(1), 160-165.

İçöz, A. (2001). Zihinsel Engelli Bir Çocuğa Sahip Aile Bireylerinin Kaygı Düzeylerinin Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. **Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.**

Karasar, N. (1998). **Bilimsel Araştırma Yöntemi.** Nobel Yayınevi. Ankara.

Karen H, Harum.(2006). **Zihinsel Gerilik- 2.**Sapiens Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Dergisi., cilt:2, sayı:7, ss:4. İstanbul.

Kılıçarslan, A. (2001). Aile Fonksiyonlarının ve Algılanan Farklılaşmış Anne – Baba Yaklaşımının Kardeş İlişkileri Üzerindeki Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

Köse, F. (2003). K.K.T.C. Lefkoşa İlçesinde İlköğretim Okullarına Devam Eden 9 Yaş Çocuklarının Anne Tutumları ile Kardeş İlişkileri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. **Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.**

Kutlu, M. (1998). Özürlü Çocuğu Olan Anne Babaların Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. **On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

Küçüker, S. (1998). **Özürlü Çocuğa Yönelik Kardeş Tepkileri.** Destek, 1(1), 15-19.

Minnet, Ann M.; Deborah Lowe Vandell; John W. Santrock.(1983). **The Effects Of Sibling Status On Sibling İnteraction: Influence Of Birth Order, Age Spacing, Sex Of Child And Sex Of Sibling.** Child Development. 54, 1064-1072.

McHale, S.M., Sloan, J. , and Simeonson, R.J. (1986). **Sibling Relationships Of Children With Autistic, Mentally Retarded and Nonhandicapped Brothers and Sisters.** Journal Of Autism and Developmental Disorders, 16(4), 399-413.

McHale, S.M., Gamble, W.C. (1989). **Sibling Relationships Of Children With Disabled And Nondisabled Brother and Sisters.** Developmental Psychology, 25(3), 421-429.

Nazlı, S. (2001). **Aile Danışmanlığı.** Ankara: Nobel Yayınevi.

Onat Zoylan, E. (2005). Engelli Kardeşi Olan ve Olmayan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin Belirlenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

Öner,N. (1994). **Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testler, Bir Başvuru Kaynağı.** Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul. 305-307.

Öner, N., Le Comte A., (1985). **Süreksiz Durumluluk, Sürekli Kaygı El Kitabı.** İstanbul.

Öz, İ. (1997). **Çocuk Olmak (Çocuk ve Aile).** Ankara: Kök Yayıncılık.

Özürlülerle İlgili Mevzuat. (2002). **Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.** Ankara.

“Özürlüler ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. Kanun (5378s. k.). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Madde:4”. **Milli Eğitim Bakanlığı.** 2005.

Papalia, Diane E., Sally Wendkos OLDS and Ruth Duskin FELDMAN. (1998). **Human Development.** U.S.A.: The Mc Graw Hill Companies.

Pirimoğlu, N. (1996). Zihinsel Özürlü Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan İlkokul Çocuklarının Davranış Problemlerinin Karşılaştırılarak Anne Kaygı Düzeyi İle Olan İlişkisinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

Rodger, S.; Totth, L. (2004). **Adult Siblings Perceptions Of Family Life and Loss: A Pilot Case Study.** Journal Of Developmental and Disabilities, Vol. 16, No.1, 53-71.

Sayar, M. K. ; Öztürk, M. ; Acar, B. (2000). **Aşırı Dozda İlaç Alımıyla İntihar Girişiminde Bulunan Ergenlerde Psikolojik Etkenler**. Klinik Psikofarmakoloji Bülteni. İstanbul. Cilt:10, Sayı:3, 133-138.

Sarı, H. (2004). **Özel Eğitime Gereksinimi Olan Çocukların Ailelerinde Oluşan Dinamikler Ve Aile Bireyleri Üzerine Etkisi**. Çoluk Çocuk Dergisi, s:35, 13-17, Ankara.

Seber, G.; Dilbaz, N.; Kaptanoğlu, C.; Tekin, D. (1993). **Umutsuzluk Ölçeği : Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması**. Kriz Dergisi. 1(3), 139-142.

Spielberger C. D. (2005). **Theory and Research in Anxiety**. C.D. Anxiety and Behavior Modification and New York: Academic Pres, p:3-32, 19.

Stoneman, Z. (2001). “Supporting Positive Sibling Relationships During Childhood”. **Institute on Human Development and Disability , Georgia Üniversitesi, Athens, Georgia**. p: 134-142

Sucuoğlu, B. (1991). Anne Babaların Özel Eğitim Okullarını Algılama Biçimleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. **Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü**.

Şen Öker, M. (1994). “**İşitme Engelli Kardeşi Olan Çocukların Psikolojik Durumlarının İncelenmesi**”. Özel Eğitim Dergisi. 1(4), 52.

Şenel, G, H. (1995). **Yetersizliğe Sahip Kardeşi Olanlarla Olmayanların Yetersizliğe Yönelik Tutumları Ve Kaygı Düzeyleri Yönünden Karşılaştırılması.** Özel Eğitim Dergisi, 2(1); 33-39.

Şenel, G. ,H. (1996). **Yetersizliği Olan ve Olmayan Gençlerin Yetersizliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması.** Özel Eğitim Dergisi. 2(2), 68-75.

Türkoğlu, N. (2001). Zihinsel Engelli Çocukların Anne Baba ve Kardeşlerinin Kaygı Düzeylerine Etki Eden Etmenlerin İncelenmesi. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi. **Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.**

Varol, N. (2005). **Aile Eğitimi.** Ankara: Kök Yayıncılık.

Yavuzer, H. (2005). **Ana – Baba ve Çocuk.** Remzi Kitabevi. 18. Basım. İstanbul.

Yıldırım, G. B. (2005). Farklı Engel Grubundan Engelli Kardeşe Sahip Çocukların Kardeş İlişkileri İle Kardeşlerini Kabullenmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. **Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.**

EKLER**EK – 1:****KİŞİSEL BİLGİ FORMU**

Bu araştırmanın amacı özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesidir. Lütfen aşağıdaki kişisel bilgi formunu ve onu izleyen ölçeği dikkatle okuduktan sonra cevaplayınız. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Zeynep ŞİMŞEK

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrencisi

1) Cinsiyetiniz:

() Bayan

() Erkek

2) Kardeşinizin;

Yetersizlik türü:.....

Cinsiyeti:.....

3)Özel eğitime gereksinimi olan kardeşiniz sizden;

() Büyük

() Küçük

EK – 2:**BECK UMUTSUZLUK ÖLÇEĞİ**

Aşağıdaki geleceğe ait düşünceleri ifade eden bazı cümleler verilmiştir. Size uygun olanlar için “Doğru” sütununun, uygun olmayanlar için “Yanlış” sütununa (X) işareti koyunuz.

	<u>Doğru</u>	<u>Yanlış</u>
1) Geleceğe umut ve coşku ile bakıyorum.	()	()
2) Kendim ile ilgili şeyleri düzeltemediğime göre çabalamayı bıraksam iyi olur.	()	()
3) İşler kötüye giderken bile her şeyin hep böyle bitmeyeceğini bilmek beni rahatlatır.	()	()
4) Gelecek on yıl içinde hayatımın nasıl olacağını hayal bile edemiyorum.	()	()
5) Yapmayı en çok istediğim şeyleri gerçekleştirmek için yeterli zamanım var.	()	()
6) Benim için en çok önemli konularda ileride başarılı olacağımı umuyorum.	()	()
7) Geleceğimi karanlık görüyorum.	()	()
8) Dünya nimetlerinden normal bir insandan daha çok yararlanacağımı umuyorum.	()	()
9) İyi fırsatlar yakalayamıyorum. Gelecekte yakalayacağıma ilişkin hiçbir neden yok.	()	()
10) Geçmiş deneyimlerim beni geleceğe iyi hazırladı.	()	()
11) Gelecek benim için hoş şeylerden çok, tatsızlıklarla doludur.	()	()
12) Gelecekte özlediğim şeylere kavuşabileceğim umuyorum.	()	()
13) Geleceğe baktığımda şimdikine oranla daha mutlu olacağımı umuyorum.	()	()
14) İşler bir türlü istediğim gibi olmuyor.	()	()
15) Geleceğe büyük bir inancım var.	()	()

	<u>Doğru</u>	<u>Yanlış</u>
16) Arzu ettiğim şeyleri elde edemediğime göre bir şeyler istemek aptallık olur.	()	()
17) Gelecekte gerçek doyuma ulaşmam olanaksız gibi.	()	()
18) Gelecek bana bulanık ve belirsiz görünüyor.	()	()
19) Kötü günlerden çok, iyi günler bekliyorum.	()	()
20) İstedğim bir şeyi elde etmek için çaba göstermenin gerçekten yararı yok, nasıl olsa onu elde edemeyeceğim.	()	()

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Zeynep ŞİMŞEK

Sürekli Adres : Hisar Arkası Mah. 202 Evler Maden Havzası Yapı
Koop. A-4 Blok Daire 7 Kilimli / ZONGULDAK

Doğum Yeri ve Yılı : ANKARA, 1981

Yabancı Dil : İngilizce

İlköğretim : Danişment Çiçekli İlköğretim Okulu - 1995

Ortaöğretim : Yahya Kemal Beyatlı Lisesi - 1998

Lisans : Abant İzzet Baysal Üniversitesi - 2004

Yüksek Lisans : Abant İzzet Baysal Üniversitesi - 2007

Anabilim Dalı : Özel Eğitim A.B.D.

Bilim Dalı : Zihinsel Engellilerin Eğitimi

Yayımları :

Çalışma Hayatı : Sevgi Bağı Eğitim Uygulama Okulu ve İş Eğitim
Merkezi, Zihin Engelliler Sınıf Öğretmeni